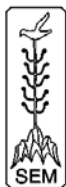

Ирон æвзаджы программæ 1–11-æм кълæстæн

*Уагъд æрцыдис Уæрæсейы Федерацийы
Ахуырад æмæ наукæйы министрады барлæвæрдæй
эксперименталон форматы пайда кæнынæн*

Дзæуджыхъæу
2013

ББК 74.268.1Осет
И–62

Ахуыргæнæн чиныг цæттæгонд æрцыдис Цæгат Ирыстоны паддзахадон педагогон институты ЮНЕСКО-йы кафедрæйы проект «Полилингвалон ахуырады теори æма практикæ Кавказы»-йы фæлгæтты.

*Проекты размонæг — филологион наукæты доктор,
профессор Хъамболты Т. Т.*

Программæ сарæзтой: Дзæмбаты Ларисæ, Дзасохты Фатимæ, Дзодзыккаты Зæидæ, Кокайты Ларисæ, Колыты Иринæ, Куыдзойты Анжелæ, Моурауты Маринæ, Пухаты Ларисæ, Саламаты Лидæ, Цопанты Ритæ

Наукон редактор: Цопанты Ритæ

И–62 **Ирон æвзаджы программæ 1–11-æм кълæстæн**
[Текст]: ахуыргæнæн чиныг цæттæгонд æрцыдис Цæгат Ирыстоны паддзахадон педагогон институты ЮНЕСКО-йы кафедрæйы проект «Полилингвалон ахуырады теори æма практикæ Кавказы»-йы фæлгæтты / программæ сарæзтой: Дзæмбаты Л., Дзасохты Ф., Дзодзыккаты З. æ.инн. — Дзæуджыхъæу: СЕМ, 2014 — 76 ф.

ISBN 978-5-905179-45-7

Программа по осетинскому языку для 1–11 классов.

74.268.1Осет

© Издательство «СЕМ», 2014
© Коллектив авторов,
составление, 2014
© Алипченкова Т. Ф.,
оформление, 2014

ISBN 978-5-905179-45-7

ИРОН АЕВЗАДЖЫ ПРОГРАММАЕ 1—4-æм кълæстæн

АЕМБАРЫНГÆНÆН ФЫСТÆГ

Райдайæн скъола бындур æвæры скъоладзауты зонындзинæдтæн æвзагæй, литературон кæсынадæй, ныхасы культурæйæ, хъомыладæй. Скъоладзаутæ разæнгард кæнынц ахуырмæ, куыстмæ, рæзы сæ хибарæй хъуыдыкæнынад.

Райдайæн кълæсты стыр ахадындынад ис мадæлон æвзагæн, уымæн æмæ йæ бындурыл æнцондæр у, иронау цы предметтæ цæуынц, уыдон ахуыр кæнын, уымæй уæлдай, скъоладзаутæ базонынц, мадæлон æвзаг кæрæдзимæ ныхас кæныны сæйраг фæрæстæй иу кæй у, уый.

1—4-æм кълæсты программæйы амынд сты ирон æвзаг ахуыр кæныны ахæм хæстæ:

- скъоладзауты ахуыр кæнын лæмбынæг хъусын, раст дзурын, кæсын æмæ фыссын;
- фонетикæ, лексикæ, дзырдарæст, морфологи æмæ синтаксисы тыххæй зонындзинæдтæн бындур æвæрын;
- скъолайы агъоммæ скъоладзаутæм цы хуымæтæг æмбарынад уыдис æвзаджы тыххæй, уый сын, грамматикæйы æгъдаутыл æнцойгæнгæйæ, куыд системæ амоны;
- каллиграфийыл ахуыр кæнын;
- растфыссынад, растдзурынад æмæ пунктуацийæ хуымæтæг зонындзинæдтæ дæттын;
- скъоладзауты дзырдæт хъæздыг кæнын;
- скъоладзауты фæлтæрын сæ хъуыдытæ бæлвырд æмæ аив дзурыныл.

Программæ арæст у æртæ хайæ:

1. Кæсын, фыссын, фæсурокты кæсын æмæ ныхасы рæзтыл куыст.
2. Литературон кæсынад (къласы æмæ фæсурокты) æмæ ныхасы рæзтыл куыст.
3. Фонетикæ, лексикæ, грамматикæ, растфыссынад æмæ ныхасы рæзтыл куыст.

Программæйы æвзаджы æрмæг лæвæрд у æнцондæрæй зындæрмæ, хуымæтæгдæрæй вазыгджындæрмæ хизыны принциптæм гæсгæ, æвзагæй ног зонындзинæдтæ лæвæрд цæуынц, раздæр цы базыдтой, ууыл æнцойгæнгæйæ.

Æвзаджы алы хæйттæ: фонетикæ, лексикæ, дзырдарæст, морфологи, синтаксис — кæрæдзиуыл æнгом баст кæй сты, уымæ гæстæ алы къласы дæр ахуыргонд цæуынц бæлвырд системæйы.

Райдайæн кълæсты скъоладзаутæ базонынц мыртæ æмæ дамгъæты сæйраг миниуджытæ; лексикон-грамматикон къордты (ныхасы хæйтты) грамматикон категориты тыххæй, сæ хицæндзинæдтæ; дзырдты арæст; раст дзурын æмæ раст фыссыны литературон нормæтæ. Синтаксисæй дæр райсынц хуымæтæг, фæлæ бæлвырд зонындзинæдтæ.

Цæмæй скъоладзауты хибар хъуыдыкæнынад рæза, уый тыххæй практикон ахуырты рæстæг, стæй, ног теоретикон æрмæг амонгæйæ, хъæуы проблемон методæй пайда кæнын. Уый фæрцы ахуыргæнинагтæ архайдзысты хи хатдзæгтæ кæнын грамматикон фæзындты тыххæй.

Ахуыргæнæг йæ хъус хъуамæ дара, скъоладзаутæ ног грамматикон æмбарынад кæнæ раиртæст куыд бамбæрстой æмæ сæ куыд зонынц пайда кæнын, уымæ.

1—4-æм кълæсты ирон æвзаг ахуыр кæныны сæйраг хæстæй иу у раст æмæ сыгъдæг фыссыныл ахуыр кæнын, уымæ гæстæ ацы куыстæн 1-аг къласы кæрон æмæ 2-аг къласы хъуамæ алы къуыри дæр лæвæрд цæуа сæрмагонд урок.

Сыгъдæгфыссынадæн лæвæрд фæлтæрæнтæ хъуамæ баст уой, урочы цы грамматикон æрмæг ахуыргонд цæуы, уымæ; сæ растфыссынад зын бахъуыдыгæнæн кæмæн у, ахæм дзырдтимæ, вазыгджын æрмæгимæ. Дамгъæты растфыссынад æмæ сыгъдæгфыссынадыл куыст цæуы нумæ.

Ахуыргæнæг хъуамæ йæ хъус дара, скъоладзаутæ куыд бадынц, ручкæйыл куыд хæцынц, сæ тетрæдтæ куыд æвæрд сты, уымæ. Хъуамæ алы скъоладзауимæ дæр куыст цæуа хибарæй, цæмæй алкæмæн дæр йæ фысты алыхуызон аиппытæ афойнадыл амынд цæуой.

Урокты скъоладзаутæн нумæйаг куысты хуызтæй уæлдай гæнæн ис хибарæй куыстытæ дæр. Ахæм урокты мидис бæрæггонд цæуы, программæйы алы къласæн дæр цы амындтытæ лæвæрдæуы, уыдонæй.

Райдайæн кълæсты ирон æвзаджы программæйы сæйраг хæйттæ сты: «Мыртæ æмæ дамгъæтæ», «Дзырд», «Хъуыдыйад», «Ныхасы рæзтыл куыст».

Мыртæ æмæ дамгъæтæ. Мыртæ æмæ дамгъæты тыххæй фыццаг зонындзинæдтæ скъоладзаутæ райсынц 1-аг къласы. Фыссыны æгъдауттæ ахуыргæнгæйæ, скъоладзаутæ фæцалх вæййынц

ныхасы мыртæ хъусын æмæ дзурыныл, кæрæдзийæ сæ хицæн кæныныл. Базонынц хъæлæсон æмæ æмхъæлæсон мыртæ, сæ хицæндзинаедтæ, цавдон æмæ æнæцавдон хъæлæсонтæ, зылангон æмæ æзылангон æмхъæлæсонтæ.

Ацы куысты хуызтæ кæнын хъæуы фыццаг къласæй цыппæрæммæ. Скъоладзаутæ хъуамæ базоней, дзырдтæ мыртæй арæст кæй сты, мыртæ дзургæ æмæ хъусгæ кæй кæнæм, фысгæйæ, мыртæ дамгъæтæй нысангонд кæй цæуынц. Тынг ахсджиæг у, цæмæй скъоладзаутæ базоней, дзырды ну мыр æндæрæй ивгæйæ, дзырдæн йæ нысаниуæг дæр кæй айвы, уый. Базоней, дамгъæ у дыгуæ мыры кæй амоны. Ахадгæ куыст у дзырдтæн мырон-дамгъон райртæст кæнын.

1-æг æмæ 2-æг кълæсты бындур æвæрд цæуы мыртæ æмæ дамгъæтæ раст дзурыны æмæ фыссыны куыстæн. Уæлдæр кълæсты ацы куыст хъæуы бæстондæр æмæ уæрæхдæр кæнын: вазыгджындæр æрмæгæй пайдагæнгæйæ, скъоладзауты зонгæ кæнын хъæуы хъæлæсонтæ æмæ æмхъæлæсонты классификацимæ. Амонын ирон æмæ дыгурон æвзæгты нуæй-ну фонетикон хицæндзинаедтæ.

Дзырд. Райдайæн кълæсты æвзаджы урокты дзырд æвзæрст цæуы куыд лексикон æмæ грамматикон нуæг. Цæмæй скъоладзаутæ дзырдтæ раст фыссой, уый тыххæй сын хъуамæ зоной сæ лексикон нысаниуджытæ. Сæ зонындзинаедтæ сын фидар кæнын хъæуы дзырдуатон куысты фæрцы. Хъуамæ ахуыргæнæг пайда кæна дзырдты нысаниуæг амоныны алыхуызон мадзæлттæй.

Дзырдуатон куысты фæрцы скъоладзаутæ базонынц, дзырдтæ кæй аразынц синонимон, антонимон, омонимон къордтæ, дзырдтæн кæй ис комкоммæ æмæ ахæсгæ нысаниуджытæ.

Дзырдтæ предметтæ, фæзындтæ, æмбарындтæ, æууæлтæ æмæ архæйдтыты нæмттæ кæй нысан кæнынц, уый скъоладзаутæ базонынц фæлтæрæнты æрмæгæй æмæ æндæр уæлæмхасæн æвзагон хæслæвæрдты фæрцы.

Скъоладзаутæ ахуыр кæнынц дзырдуатæй хъæугæ дзырдтæ исыныл, сæ хъуыдытæ бæлвырд æмæ аив дзурыныл.

Райдайæн кълæстæй фæстæмæ амонын хъæуы ирон æмæ дыгурон æвзæгты нуæй-ну лексикон хицæндзинаедтæ.

Дзырдуатон фæлтæрæнтæ æххæстгонд цæуынц алыхуызон грамматикон-орфографион æрмæг ахуыр кæныны рæстæг. Æрмæг ист цæуы, фыццаджыдæр, алы къласæн дæр дзырдуаты цы дзырдтæ амынд ис, уыдонæй.

1-æг къласы скъоладзаутæ базонынц дзырдтæ сæ фæрстытæм гæсгæ irtасын. Амынд сын цæуы, ирон æвзаджы фарст *чи?* æр-

мæст адæймаджы ном нысангæнæг дзырдтæм лæвæрд кæй цæуы. Ахуыргæнæг бацамоны æмæ пайда кæны ахæм грамматикон æмбарынаedtæй: «предмет», «предметы æууæл», «предметы архайд». Уæлдæр кълæсты ацы æмбарынаedtы бындурыл скъоладзаутæ базоныц терминтæ: *номдар, миногон, мивдисæг*.

Дзырды хæйттæ æмæ дзырдарæзт ахуыр кæнын райдайыц 3-аг къласы. Дзырдарæзт ахуыр кæнынаен ис стыр ахадындзинад: æххуыс у зылангон æмæ æзылангон æмхъæлæсонты растфыссынадыл кусынаен, уидаджы дызæрдыггаг æмхъæлæсонты растфыссынад базонынаен. Скъоладзаутæ базонгæ вæййыц грамматикон æмбарынаедтимæ: «уидаг», «разæфтуан», «фæсæфтуан», «кæрон», «бындур», стæй аразгæ дзырдты растфыссынадимæ.

4-æм къласы дзырды хæйтты тыххæй зонындзинаedtæ скъоладзаутæ ныффидар кæныц, ныхасы хæйттæ куы фæахуыр кæныц, уæд.

Ныхасы хæйттæ ахуыргæнгæйæ, скъоладзауты бахъæуы ахæм зонындзинаedtæ: дзырды хæйттæ æмæ дзырдарæзты амæлттæ, дзырдты алыхуызон лексикон нысаниуджытæ, дзырдтæ кæрæдзимæ бастдзинады фæтк æмæ сæ бынат хъуыдыйады.

Райдайæн кълæсты скъоладзаутæ ахуыр кæныц предметтæ, æууæлтæ, архæйдтытæ амонæг дзырдтæй тематикон къордтæ аразын.

Æппæт кълæсты дæр, дзырдты арæзт æмæ ныхасы хæйттæ ахуыргæнгæйæ, лæвæрд цæуы лексикон фæлтæраентæ. Уый фæрцы скъоладзаутæ бæрæг кæныц дзырдты алыхуызон нысаниуджытæ; сæ хъуыдытæ бæлвырдæй дзурынц, хъæугæ дзырдтæ арынц, дзырдæн æндæр дзырдтимæ йæ ахастдзинаedtæ бæрæг кæныц.

Хъуыдыйад. 2–4-æм кълæсты скъоладзаутæ ахуыр кæныц текст. Базоныц текст хъуыдыйæдтыл (хæйттыл) дих кæнын, хъуыдыйæдтæ сæ арæзмæ гæсгæ иртасын, хъуыдыйады уæнгтæ бæрæг кæнын, хъуыдыйады дзырдты бастдзинаedtæ иртасын, хъуыдыйад дзырdbæстытыл дих кæнын æмæ дзырдты рæнхъæвæрд амонын.

Фидаргонд цæуыц хъуыдыйады сæйраг бæраггæнаентæ: хъуыдыйад арæзт у дзырдтæй, æвдисы æххæст хъуыды, дзырдтæ хъуыдыйады баст сты сæ нысаниуджытæм гæсгæ, алы хъуыдыйад дæр дзырд цæуы бæлвырд хъæлæсы уагæй, хъуыдыйады иу дзырдæй иннæмæ ис фарст раттæн.

Скъоладзаутæ зонгæ кæныц таурагъон, фарстон, разæнгардгæнаен æмæ хъæрон хъуыдыйæдтимæ æмæ сæ интонацион

арæзтимæ. Ахуыр кæнынц, орфографион æмæ пунктуацион æгъ-дæуттæ хынцгæйæ, хъуыдыйæдтæ аразын: фыццаг дзырд стыр дамгъæйæ фыссын, хъуыдыйады кæроны стъæлф, фарсты æмæ хъæры нысæнттæ æвæрын. Скъоладзаутæ бæстондæр базонынц терминтæ «сæйраг» æмæ «зæгъинаг»-ы мидис, райсынц нумæйаг зонындзинæдтæ фæрссаг уæнгты тыххæй.

4-æм къласы скъоладзаутæ ахуыр кæнынц хъуыдыйады æм-хуызон уæнгтæ, вазыгджын хъуыдыйæдтæ, комкоммæ ныхас æмæ сидæн, æрхæцæн нысæнттæ семæ, сæ интонацион арæзт.

Хъуыдыйады тыххæй зонындзинæдтæ ну къласæй иннæмæ кæнынц вазыгджындæр, зындæр; скъоладзаутæн фылдæр æрмæг лæвæрд цæуы хибарæй кусынæн; алыхуызон схематæм гæстæ хъуыдыйæдтæ аразынаен.

Фæлтæрæнтæ æххæст кæнын хъæуы, дзырдты растфыссы-надыл кусгæйæ: дзырдуютон-орфографион диктанттæ, ахуыргæ-нæджы кастмæ хъусгæйæ, цы бахъуыды кодтой, уый фыссын, чиныгæй фыссын æ. а. д.

Зонындзинæдтæ бæрæг кæныны сæйраг фыстæ куысты хуыз-тæ сты:

контролон сфыст, диктанттæ грамматикон хæслæвæрдтимæ, изложенитæ, алыхуызон сфæлдыстадон куыстытæ.

Дзырдуютон диктанты дзырдты нымæц вæййы:

1 къласы: 5–7; 2 къласы: 8–10; 3 къласы: 10–12; 4 къласы: 12–15.

Контролон диктанты дзырдты нымæц хъуамæ уа:

1 къласы: 8–10 дзырды ахуыры азы фыццаг æмбис; 15–18 – афæдзы кæрон. 2 къласы: 25–30 дзырды ахуыры азы фыццаг æм-бис; 35–45 – афæдзы кæрон. 3 къласы: 40–45 дзырды ахуыры азы фыццаг æмбис; 50–60 – афæдзы кæрон. 4 къласы: 65–70 дзырды ахуыры азы фыццаг æмбис; 75–80 – ахуыры азы кæрон.

Изложенийы тексты дзырдты нымæц алы къласы дæр вæййы 15–20 дзырдæй фылдæр.

Ныхасы рæзтыл куыст. Ирон æвзаджы урокты сæйрагдæр нысæнтгæй ну у скъоладзауты нихасы рæзтыл кусын. Ардæм хауы скъоладзауты дзырдуют хъæздыг кæнын, сæ нихасы куль-турæ æмæ сфæлдыстадон хъуыдыкæнынад рæзын кæнын.

Грамматикон зонындзинæдтæ æрмæстдæр уæд уыдзысты æм-бæрст æмæ бæстон, скъоладзаутæ сæ дзургæ æмæ фыстæ нихасы, се сфæлдыстадон куыстыты куы пайда кæной.

Ныхасы рæзтыл кусынæн лæвæрд цæуы изложенитæ æмæ со-чиненитæ; архайын хъæуы ууыл, цæмæй сæ тексттæ уой, бæлвырд

мидис кәмәән ис, царды алыхуызон цаутә әвдыст кәм цауынц, ахәмтә. Фыссәән ис сывәлләттәән сәхи цардәй ист хабәртты тыххәй, фыстәг, уацхуыд, хъусынгәнинагтә; агъуысты, уарзон хъазәны, цәрәгойы әрфыст кәнын.

Ныхасы рәзтыл куысты хуызтә ма сты: ахуыргәнәджы фәрстытәән раст, аив дзуәппытә дәттын; зонгә аргәу кәнә цыбыр радзырд текстмә хәстәг, йә хәйттә йын нә хәццә кәнгәйә, дзурын (кәнә ахуыргәнәджы фәрстытәәм гәсгә дзурын); иу нывмә кәнә цалдәр нывмә гәсгә хъуыдыйәдтә кәнә радзырд хъуыды кәнын; хъуыдыйәдтә кәнә текст бакәсгәйә, фәрстытәән дзуәппытә дәттын, дзургәйә дәр әмә фысгәйә дәр.

Ныхасы рәзтыл куысты styr ахадындзинад ис текстәән. Скъоладзаутә хъуамә зоной тексты мидис әвзарын, хицәән хәйттыл әй дих кәнын, текстәән райдайән кәнә кәрон фыссын, текстәән сәргонд хъуыды кәнын; лексикон раиртәст ын кәнын. Скъоладзауты ныхас хъуамә дзуаши дәтта литературон әвзаджы нормәтәән.

Скъоладзаутәән амынд цауынц хи хорз дарыны әгъдәуттә царды алы уавәрты дәр.

Программәйы ләвәрд цауы дзырдуат. Уырдаәм хаст сты, текстә аразынәән әххуыс чи уыздәәнис, скъоладзаутәән сә хъуыдытә раст, аив әмә бәлвырд дзурынәән пайда чи әрхәсдзәәнис, дзырдты ахәм чысыл къордтә.

Дзырдуаты руаджы скъоладзауты бон уыздәәни, сә мидисмә гәсгә хәстәг әмә ныхмәвәрд дзырдтимә кусын, дзырдты бирәәнисаниуәгад әмбарын, дзырдтәй тематикон къордтә аразын; хәстәг (әмуидагон) дзырдтә агурын; дзырдарәзты мадзәлттә бәрәг кәнын. Дзырдтә ләвәрд цауынц ныхасы хәйттыл дихгондәй.

Дзырдуат аразгәйә, нымәд цыдысты ахәм нумәйаг принциптә: әрмәджы хъәугәдзинад, лексикон иуәгты иудзинад, сывәлләтты кар хынцын.

Дзырдуаты әмбәлынц, математикә, әрдззонәән әмә әндәр предметтә иронау ахуыр кәнынәән цы дзырдтә әмә терминтәй пайда кәнынц, уыдон.

Алы урочы дәр скъоладзаутә хъуамә базоной 4–5 ног дзырды, уый фәстә иннә урокты уыцы дзырдтә фәлхатгонд цауой алыхуызон куысты хуызты әмә фәлтәрәнты, цәмәй сә скъоладзаутә хуыздәр бахъуыды кәной.

Программәйы 71–72 фәрстыл амынд сты, райдайән скъолайы коммуникативон арәхстдзинәдтә рәзын кәнынәән цы ныхасы сфәрәтә әмә тематикә райсәән ис, уыдон.

1-аг кълас
Абетæ ахуыр кæнын, кæсын æмæ фыссын,
ныхасы рæзтыл куыст
(къуыри — 5 сах., æдæппæт — 165 сах.)

Райдайæн скъолайы абетæ ахуыр кæныны рæстæг у ирон æвзаг æмæ ныхасы рæзтыл куыстæн йæ бындур. Йæ сæйраг нысæнттæ сты:

- сывæллæтты лæмбынæг хъусын æмæ иронау раст дзурын ахуыр кæнын;
- кæрæдзиуыл баст ныхасы хуызты руаджы сæ фæлтæрын хъусын æмæ дзурыныл, кæсын æмæ фыссыныл;
- сабиты ахуыр кæнын сæ ныхасы ирон æвзагæй пайда кæнын;
- парахат кæнын сабиты активон æмæ пассивон дзырдæт, æмбарын сын кæнын грамматикон ныхасы арæст;
- рæзын кæнын сабитæн сæ нумæйаг арæхстдзинæдтæ æмæ фæлтæрддзинад чиныг æмæ текстимæ кусынæн (сæйраг хъуыды хицæн кæнын, æххуысгæнæг дзырдтæ арын, фæрстытæн дзуапп дæттын).

Абетæ ахуыр кæныны рæстæг дих кæны 2 хайыл:

- 1) бацæттæгæнæн рæстæг;
 - 2) дамгъæтæ ахуыр кæныны, кæсын æмæ фыссыны рæстæг;
- Цыппæрæм четверты ахуыр кæнынц ирон æвзаг æмæ кæсын.

Бацæттæгæнæн рæстæг (21 сах.)

Бацæттæгæнæн рæстæджы сæйраг нысæнттæ сты: скъоладзаутæн рæзын кæнын сæ фонематикон хъусынад, ахуыр сæ кæнын раст артикуляцийыл, кусын скъоладзауты ныхасы рæзтыл, уæлдайдæр хъусын æмæ æмбарыныл (аудированийыл), дзурыныл (монологон æмæ диалогон ныхасыл).

Скъоладзаутæ фæлтæрынц ахуыргæнæгмæ хъусын, йæ амындтæ йын æмбарын æмæ æнæ искæй æххуысæй хъуыды кæнын. Зонгæ кæнынц сæ алыварс царды æнцондæр æмбарæн цаутимæ æмæ æрдзы фæзындтимæ.

Ахуырдаутæ ахуыр кæнынц нывтæм гæсгæ дзырдтæ æвзарын, дзырдæн кæнæ хъуыдыйадæн схемæ кæнын; амонын хъæлæсон мыртæ, уæнгты нымæц, цавд; хъуыдыйæдтæ æмæ чысыл радзырдтæ хъуыды кæнын.

Бацæттæгæнæн рæстæг сывæллæттæ зонгæ кæнынц, программæ гæсгæ сын цы цыбыр зонинæгтæ лæвæрд цæуы, уыдонимæ: स्कьоладзауы æгъдауттæ, ахуыргæнæн дзауматæ æмæ афæдзы афонтæ, ссæдзы онг нымад, хæдзарон фос æмæ хъæддаг сырды нæмттæ. Чысыл æмдзæвгæтæ наизуст ахуыр кæнын, аргъæуттæ кæсын.

Сывæллæттæ зонгæ кæнынц ахæм æмбарындтимæ (практикон æгъдауæй):

1. Цы у ныхас (дзургæ æмæ фысгæ ныхас) — иумæйаг æмбарынад.

2. Ныхас хъуыдыйæдтыл дих кæнын.

3. Хъуыдыйад.

4. Хъуыдыйад æмæ дзырд.

5. Хъуыдыйад дзырдтыл дих кæнын схемæты руаджы.

6. Дзырд. Уæнг. Цавд. Мыр.

7. Дзырд. Дзырды цал уæнджы ис.

8. Цавд. Цавдон æмæ æнæцавдон уæнгтæ.

9. Дзырдæй мыр хицæн кæнын.

10. Хъæлæсон æмæ æмхъæлæсон мыртæ.

11. Дзырдæн мырон-уæнгон раиртæст кæнын.

Сывæллæттæн амонин хъæуы фыссыны æгъдауттæ: фысгæйæ раст бадын, тетрад партæйыл раст æвæрын. Базонгæ сæ кæнын къухфыстытимæ: къухфысты цъар, къухфысты сыфтæ, фарс, рæнхъ, къухфысты хæххытимæ, кърандас æмæ ручкаимæ, уыдонæй куыд пайда кæнын хъæуы, уыимæ.

Фыссыны фæлтæрæнтæ кæнын, исты нывæфтыдтæгæн-гæйæ дæр (ныв кæнын, лыстæг хæххытæ кæнын алырдæм, контурмæ гæсгæ хахх кæнын, дамгъæты хæйттæ фыссын), цæмæй къух æмæ къухы æнгуылдзтæ фыссынмæ сфæлтæрой, уый тыххæй.

Ахæм фæлтæрæнтæ сабиты цæттæ кæнынц фыссынмæ: ахуыр кæнынц ручкайыл хæцын, партæйыл раст бадын æмæ дамгъæйы хæйттæ фыссын.

Скьоладзаутæ фыссын æмæ кæсын ахуыр кæнынц уыцы иу урочы 15–20 минуты дæргъы. Фыссын æмæ кæсыны уроктæ арæст цæуынц иу темæмæ гæсгæ.

Фыссыны уроктæ дæр арæст цæуынц, аналитикон-синтетикон методæй пайдагæнæйæ. Скьоладзаутæ райдайынц дамгъæты хæйттæ фыссын, цæмæй сын фæстæдæр дамгъæтæ æмæ уæнгтæ æнцон фыссæн уа. Дзырдтæ зонын хъæуы фыссын схемæмæ гæсгæ.

Скъоладзаутæ хъуамæ базоной дамгъæтæ фыссын, дзырдтæн мырон раиртæст кæнын, къухæй фыст дзырдтæ уæнггай фыссын, дамгъæтæ кæрæдзиуыл бæттын. Хъуыдыйæдтæ фысгæйæ, дзырдты дамгъæтæ кæрæдзийы фæстæ раст æвæрын зонын, растфыссынадæн рагацау хорз бындур сæвæрыны тыххæй фæлтæрæнтæ кæнын.

Сæ мыртæ дамгъæтæй кæмæн нæ хицæн кæнынц, ахæм дзырдтæй конд цыбыр хъуыдыйæдтæй диктант фыссын (ахуыры азы кæронмæ æввахс); сабитæ цы ныффыссой, уый хъуамæ кæсын дæр зоной.

Скъоладзаутæ базонинц стыр дамгъæ фыссын хъуыдыйады райдайæны, адæймæгты æмæ фосыл æвæрд нæмтты, хъуыдыйады кæрон стъæлф, фарсты æмæ хъæры нысæнттæ æвæрын. Антонимтæ, синонимтæ, бирæнысаниуæгон дзырдтæ кæрæдзийæ иртасын.

Сабитæ хъуамæ базоной раст æмæ рæсугъд фыссын. Сæ хæс у дзырдтæн æмæ хъуыдыйæдтæн ахуыргæнæджы æххуысæй уæнгон-мырон раиртæст кæнын. Хъуамæ сахуыр уой къухфыст кæнæ чиныджы мыхуыргонд текст рафыссын.

Дамгъæтæ ахуыр кæнын, кæсын æмæ фыссын (104 сах.)

Скъоладзаутæ хъуамæ базоной хъæлæсон æмæ æмхъæлæсон мыртæ кæрæдзийæ иртасын, дзырдтæн уæнгон-мырон анализ кæнын, сæ мырты нымæц сын бæлвырд кæнын. Цавдон уæнг ссарын, дамгъæтæ æмæ уæнгтæй дзырдтæ аразын. Уæнггай æнæкъуылымпыйæ раст æмæ æмбаргæ кастыл фæлтæрæнтæ кæнын. Хъæлæсы уагмæ гæсгæ цыбыр хъуыдыйæдтæ æмæ тексттæ (25–30 дзырды ну минутмæ) раст кæсын.

Кæсыныл ахуыр кæнын райдайынц, тыхджын, æмхуызон чи хъуысы, ахæм хъæлæсонтæ æмæ сонорон æмхъæлæсонтæй. Сындаггай, ну этапæй иннæмæ дзырдтæ кæнынц вазыгджындæр, фæзыны дзы æмхъæлæсонты фембæлд, мыртæ æмæ дамгъæты хицæндзинадтæ. Аив æмæ раст кæсына æххуыс у хъуыдыйæдтæн æмæ дзырдтæн схемæтæ аразын, дзырдбдытæ, ребустæ кæнын, логикон хæслæвæрдтæ, дзырдтæ цæджындзгай кæсын, вазыгджындæр сæ кæнгæйæ. Абеты æрмæг сабиты зонгæ кæны дзургæ сфæлдыстады алыхуызон формæтимæ.

Дамгъæтæ амоныны фæтк бæрæггонд цæуы, ныхасы куыд арæх æмбæлынц, уымæ гæсгæ.

а у о и ы æ е
м н р с у т
х д л
к й г з б
ф ц

в ъ гъ п къ дз хъ
ж дж ть цъ
къ ч чъ пь ъ
э ю я ё
ш щ

Дамгъæтæ ахуыр кæныны рæстæг куыст цæуы ууыл, цæмæй скъоладзаутæ базонæй кæсын æмæ фыссын, ныхасы мыртæ хъусын æмæ дзурын, мыртæ цы дамгъæтæй амынд сты, уыдон кæсын æмæ фыссын, чысыл æнцонæмбарæн текст хъæрæй уæнггай кæсын. Цы текст бакæсой, уымæй ахуыргæнаджы фæрстытæн хъуамæ дзүæппытæ дæттын зоной.

Фыццагæм къласы кæсын æмæ фыссын ахуыр кæныны куыст арæст цæуы мырон аналитикон-синтетикон методмæ гæсгæ. Хъусгæйæ, ныхасы мыртæн иртасын сæ алыхуызондзинад (хъæлæсон у æви æмхъæлæсон, зылангон æви æзылангон, хуымæтæг æви дæваргонд). Ахæм методæй кустгæйæ, сывæллæттæм цыбыр рæстæгмæ фæзыны тагъд, æмбаргæ касты æмæ раст фыссыны фæлтæрддзинад.

Дамгъæтæ ахуыр кæныны рæстæг архайын хъæуы, цæмæй сывæллæттæ кæсой дамгъæгай нæ, фæлæ уæнггай. Уæнггай кæсгæйæ, скъоладзаутæ тагъддæр базондзысты раст æмæ æнакъуылымпыйæ кæсын.

Фысгæйæ, арæхдæр кæнын хъæуы дзырдтæн уæнгон-мырон анализ, цæмæй сывæллæттæ дамгъæ цух ма фыссой, иу дамгъæ иннæйæ ма ивой. Пайда кæнын хъæуы уæнгтæй дзырдтæ аразыны хъæзтытæй. Уый фæстæ сывæллæттæ рахизынц уæнггай кастæй æнæхъæн дзырдтæ кæсынмæ. Ацы куыстытæй ахсджиагдæр у къухфыст текст кæсын базонын. Чиныджы кæсгæйæ, сывæллæттæ ахуыр кæнынц фыссын дæр.

Ахуырдауты ахуыр кæнын хъæуы фæйнæгæй æмæ чынгæй æнæхъæн дзырдтæ æмæ цыбыр хъуыдыйæдтæ рафыссын. Фæлварын хъæуы уæнгон, дзырдуатон диктанттæй уæлдай ма хуымæтæг хъуыдыйæдтæй арæст диктанттæ фыссын. Дæр.

Кæсыны æрмæджы фæрцы сывæллæттæ хъуамæ базонæй æмбаргæ ныхас кæнын, сыгъдæг дзурой мыртæ æмæ сæ кæсой раст хъæлæсыуагæй. Ома арæхсой хъæлæс кæм хъæуы, уым фæбæрзонддæр кæнæ фæныллæгдæр кæнын.

Цæмæй, ныхасгæнгæйæ, скъоладзаутæ сæ хъуыдытæ кæрæдзиуыл бæттын зоной, аив дзурынмæ арæхсой, уый тыххæй сæ

ахуыр кæнын хъæуы аргъæуттæ кæнæ цыбыр радзырдтæ хи ныхæстæй дзурын, ахуыргæнаеджы æххуысæй чысыл æмдзæвгæтæ наизуст дзурын, нывмæ гæсгæ цыбыр радзырдтæ хъуыды кæнын.

Сабиты арæх хонын хъæуы экскурситы æмæ сæ ахуыр кæнын сæ алыварс æрдзмæ цæст дарын æмæ йыл дзурын.

Ныхасы рæзтыл куыст

Иумæйаг хабæрттæ ныхасы тыххæй. Ныхасы равзæрды истори. Дзургæ æмæ фысгæ ныхас; монолог æмæ диалог.

Ныхасы рæзтыл куыст райдайын хъæуы, сывæллæтты цардмæ хæстæгдæр цы цаутæ, хабæрттæ сты, уыдонæй. Ныхасы сферæтæ æмæ тематикæ амынд сты программæйы 71 фарсыл.

Мыртæ раст дзурыныл куыст

Скъоладзауты ахуыр кæнын мыртæ раст æмæ сыгъдæг дзурын, кæрæдзийæ сæ иртасын:

— мыртæ [a], [æ] æмæ [ы];

— æмхъæлæсонтæ хъ, къ, тъ, цъ, чъ, гъ, дж, дз;

— дæргъæтин æмхъæлæсонтæ: тт, сс, мм, лл, рр, нн;

— æмхъæлæсонтæ с — з, с — ш, з — ж, ж — ш, ч — дж, дз — з.

Скъоладзауты фонематикон хъусынадыл кусын: дзырды райдианæй, астæу æмæ кæронæй мыр рахицæн кæнын зонын.

Хъуамæ базоной орфоэпийы домæнтæ æмæ йе 'гъдæуттæм гæсгæ дзурын.

Ирон æвзаг æмæ кæсын (40 сахаты)

Хъуыдыйад, дзырд, мыр, дамгъæ. Хъæлæсон æмæ æмхъæлæсон мыртæ. Дзырдтæ ну рæнхъæй иннæмæ хæссын. Цавд. Дзырдты мидæг цавдон æмæ æнæцавдон уæнгтæ. Стыр дамгъæ адæймагты нæмтты, фыды нæмтты, мыггæгты. Стыр дамгъæ фосыл æвæрд нæмтты. Стыр дамгъæ бæстæты, горæтты, хъæуты, кæмтты, дæтты æмæ уынгты сæрмагонд нæмтты.

Ныхас æмæ йæ ахадындынад царды. Текстимæ зонгæ кæнын. Дзургæ ныхасы хицæндзинæдтæ иртасын. Хицæн хъуыдыйæдтæ æмæ текст кæрæдзиуыл барын. Чысыл текстæн сæргонд хъуыды кæнын.

Бæлвырд темæмæ гæсгæ хъуыдыйæдтæ хъуыды кæнын; чысыл радзырдтæ сюжетон нывтæм гæсгæ хъуыды кæнын.

Аивадон тексттæ кæсынæн

Чеджемты Геор. *Къоста.*

Хетагкаты Къоста. *Цъиу æмæ сывæллæттæ.*

Чеджемты Геор. *Гыццыл аланты зарæг.*

Кочысаты Мухарбег. *Уалдзæг.*

Аргъау. *Мæлдзыг æмæ бæлон.*

Цæгæраты Гиго. *Ичъи.*

Аргъау. *Арс, рувас æмæ бирæгъ.*

Цæрукъаты Таймураз. *Рахимæт.*

Константин Ушинский. *Алчи йæ куысты уæлхъус.*

Чеджемты Геор. *Къæбыла.*

Аргъау. *Мыстытæ æмæ гæды.*

Константин Ушинский. *Хæдзарон фосы быцæу.*

Ирон адæмон сфæлдыстад. *Сырдоны хæрæг.*

Кæрæдзинмæ ныхасы хицæндзинæдтæ скъолайы, къласы, уынджы. Хи дарыны æгъдæуттæ, лæвар исгæйæ æмæ дæтгæйæ æ. æнд.

Сæйраг домæнтæ 1-аг къласы скъоладзауты зонындзинæдтæ æмæ арæхстдзинæдтæм

Скъоладзаутæ хъуамæ зоной:

- мыртæ æмæ сæ хицæндзинæдтæ; дамгъæтæ;
- дамгъæтæ куыд фысгæ сты;
- стыр æмæ гыццыл дамгъæтæ;
- хъæлæсонтæ æмæ æмхъæлæсонтæ;
- зылангон æмæ æзылангон æмхъæлæсонтæ;
- цавд æвæрын;
- сидæн;
- схемæтæ кæнын (дзырд æмæ хъуыдыйадæн).

Скъоладзаутæ хъуамæ арæхсой:

- ахуыргæнæг æмæ æмкъласонтимæ ныхас кæнынмæ, сæ фæрстытæн сын дзуæппытæ дæттынмæ;
- раст пайда кæнын сидæнæй скъолайы, къласы, хистæрти-мæ;
- загъды нысаны хицæндзинæдтæ хъæлæсыуагæй æвдисын-мæ;
- дзырды схемæ предметы номимæ æрæмных кæнынмæ;
- дзырдæн, хъуыдыйадæн схемæтæ кæнынмæ;

- дзырды мыртæ рахицæн кæнынмæ;
- хъæлæсонтæ æмæ æмхъæлæсонтæ кæрæдзийæ иртасынмæ;
- зылангонтæ æмæ æзылангонтæ амонынмæ;
- дзырд уæнгтыл дих кæнынмæ;
- дзырдты цавд æвæрынмæ;
- чиныгæй æмæ фæйнагæй дзырдтæ æмæ хъуыдыйæдтæ раст рафыссынмæ;
- æнаехъæн дзырдтæ кæсынмæ;
- хъуыдыйæдтæ раст хъæлæсыуагæй кæсынмæ;
- 25–30 дзырды кæм уа, ахæм текст ну минутмæ æнаехъæн дзырдгай раст æмæ æмбаргæ каст кæнынмæ;
- дзырдтæ æмæ хъуыдыйæдтæ мыхуыргонд æмæ къухфыст текстæй рафыссынмæ;
- аргъæуттæ кæнæ цыбыр радзырдтæ хи ныхæстæй дзурынмæ;
- чысыл æмдзæвгæтæ наизустъ ахуыр кæнынмæ;
- нывмæ гæсгæ чысыл радзырд хъуыды кæнынмæ;
- стыр æмæ гыццыл дамгъæтæй раст пайда кæнынмæ;
- хуымæтæг диктанттæ æнæ рæдыдæй фыссынмæ.

2-аг кълас

(къуыри – 2,5 сах., æдæппæт – 85 сах.)

I. Æвзаг æмæ ныхасы тыххæй зонындзинæдтæ

1-аг къласы рацыд æрмæг зæрдыл æрлæууын кæнын (5 сах.)

Ныхас хъуыдыйæдтыл дих кæнын. Дзургæ æмæ фысгæ ныхас. Дзырд, хъуыдыйад. Текст. Дзырд æмæ уæнг. Мыртæ æмæ дамгъæтæ.

Мыртæ æмæ дамгъæтæ. Уæнг (25 сах.)

Хъæлæсон æмæ æмхъæлæсон мыртæ. Хъæлæсон æмæ æмхъæлæсон дамгъæтæ.

Зылангон æмæ æзылангон мыртæ.

Дæргъæтин æмхъæлæсонтæ, сæ растфыссынад.

Дамгъæтæ *гъ, къ, нъ, тъ, хъ, цъ, чъ дзырдты* мидаг.

Уырыссаг æвзагæй æрбайсгæ дзырдты дамгъæтæ *ё, э, ю, я, ж, ш, щ* раст кæсын æмæ фыссын.

Дызæрдыггаг æмхъæлæсонты растфыссынад.

Дзырдты мырон-дамгъон раиртæст схæмæтæм гæсгæ æмæ æнæ уыдонæй.

Мырты ахадындзинад дзырдты нысаниуæг бамбарынæн.

Алфавит. Дамгъæтæ алфавитон уагыл зонын, раст сæ дзурын. Алфавиты нысаниуæг.

Уæнг. Дзырд уæнгтыл дих кæнын. Дзырдтæ иу рæнхъæй иннæмæ уæнггай хæссын. Æмхъæлæсонтæ **й** æмæ **у** цы дзырдты ис, уыдон иу рæнхъæй иннæмæ хæссын. Хъæлæсон **у** æмхъæлæсон **у**-йæ иртасын. Дзырдты астæу цы дæргъвæтин æмхъæлæсонтæ ис, уыдон иу рæнхъæй иннæмæ хæссын.

Цавд. Дзырдты цавдон æмæ æнæцавдон уæнгтæ.

Дзырд (35 сах.)

Дзырды лексикон нысаниуæг (иумæйаг æмбарынад). Синонимтæ. Антонимтæ.

Номдар. Иумæйаг æмбарынад. Номдартæ сæ фæрстытæм гæсгæ иртасын.

Стыр дамгъæ адæймагты, горæтты, хъæуты, дæтты, цæрæгойты нæмтты.

Сæ нысаниуæгмæ гæсгæ хæстæг æмæ ныхмæвæрд дзырдтæ — номдартæ.

Миногон. Иумæйаг æмбарынад, фæрстытæ. Æууæлæвдисæг дзырдты ахадындзинад æвзаджы. Сæ нысаниуæгмæ гæсгæ хæстæг æмæ ныхмæвæрд миногонтæ.

Предметты нæмттæ æмæ сæ æууæлтæ æвдисæг дзырдты бастдинад.

Мивдисæг. Иумæйаг æмбарынад, фæрстытæ. Архайдæвдисæг дзырдты ахадындзинад ныхасы. Сæ нысаниуæгмæ гæсгæ хæстæг æмæ ныхмæвæрд мивдисджытæ.

Хъуыдыйад (13 сах.)

Хъуыдыйад — баст ныхасы бындур. Ныхас хъуыдыйæдтыл дих кæнын. Стыр дамгъæ хъуыдыйады райдайæны. Хъуыдыйад раст хъæлæсы уагæй дзурын, кæсын зонын. Стъæлф, фарсты æмæ хъæры нысæнттæ хъуыдыйады кæрон. Хъуыдыйады сæйраг уæнгтæ — сæйрат æмæ зæгъинаг. Хъуыдыйады мидæг фæрстыты руаджы дзырдты 'хсæн бастдинадтæ бæрæг кæнын. Хъуыдыйæдтæй текст аразын.

II. Коммуникативон арæхстдзинадтæ

Ныхасмæ хъусын æмæ йæ æмбарын

Тексты мидис æвзарын фæрстытæм гæсгæ, хæйттыл æй дих кæнын, сæргонд ын хъуыды кæнын. Тексты темæ æмæ сæйраг хъуыды бæрæг кæнын. Тексты хæйтты æвæрд кæрæдзи фæдыл амонын. Тексты хуыз иртасын. Тексты амонын синонимтæ æмæ антонимтæ.

Дзурын. Диалогон ныхас

Диалоджы архайын. Хи хъуыдытæ дзургæйæ, æвзаджы стереотипон мадзæлттæй пайда кæнын (*Æз та афтæ хъуыды кæнын... Мæнмæ гæсгæ та...*). Диалоджы пайда кæнын курдиаты, хатыр курыны, салам дæттыны, фæндараст зæгъыны ныхæстæй.

Дзурын. Монологон ныхас

Исты цауы тыххæй дзурын. Хъуыдытæ логикон æгъдауæй раст дзурын. Разыдзинад кæнæ æнæразыдзинад æвдисын, дзургæйæ. Хъуыды хуыздæр зæгъыны тыххæй синонимтæ æмæ антонимтæй пайда кæнын. Хъуыдыйады мидаг дзырдты нысаниуджытæ бæрæг кæнын.

Текстæн лексикон анализ кæнын.

Кæсын

Текст аив æмæ раст кæсын. Текст хæйттыл дих кæнын. Текстæн сæргонд хъуыды кæнын кæнæ йæ ивын. Тексты сæйраг хъуыды æмæ йæ аразæн хæйттæ бæрæг кæнын.

Фæрстытæн тексты дзуæппытæ арын. Текстæн райдайæн æмæ кæрон хъуыды кæнын. Тексты амонын синонимтæ æмæ антонимтæ.

Фыссын

Текст хъуыдыйæдтыл дих кæнын. Сæйраг кæнæ фæрссаг уæнгтæ хъуыдыйæдтæй фыссын. Лæвæрд схемæтæм гæсгæ хъуыдыйæдтæ аразын. Предметы нæмттæй тематикон къордтæ аразын (ахуыргæнæн дзауматæ, уæлæдарæс, бинонтæ æ. æнд.). Нывмæ гæсгæ цыбыр хъуыдыйæдтæ аразын, хуымæтæг цыбыр хъуыдыйæдтæ даргъдæр кæнын фæрссаг уæнгтæй.

III. Сæйраг домæнтæ 2-аг къласы скъоладзауты зонындзинæдтæ æмæ арæхстдзинæдтæм

Скъоладзаутæ хъуамæ зоной:

- æппæт дамгъæты нæмттæ;
- хъæлæсон æмæ æмхъæлæсон, зылангон æмæ æзылангон мыртæ;
- дамгъæтæ *ё, э, ю, я, ж, ш, щ*;
- уæнг; цавдон æмæ æнæцавдон уæнгтæ;
- дзырды лексикон нысаниуæг;
- синонимтæ æмæ антонимтæ;
- номдар, миногон æмæ мивдисæджы æмбарындтæ, сæ фæрстытæ;
- хъуыдыйады арæзт;
- хъуыдыйады сæйраг уæнгтæ;
- æрхæцæн нысæнтты хуызтæ хъуыдыйады кæрон;
- тексты æмбарынад.

Скъоладзаутæ хъуамæ арæхсой:

- дамгъæтæ алфавитон уагыл фыссын æмæ дзурынмæ;
- дамгъæтæ каллиграфион æгъдауæй раст фыссынмæ;
- дзырдтæ иу рæнхъæй иннæмæ уæнггай хæссынмæ;
- хъæлæсон у æмхъæлæсон у-йæ иртасынмæ;
- зылангон æмæ æзылангон æмхъæлæсонтæ кæрæдзийæ иртасынмæ;
- дамгъæтæ *ё, э, ю, я, ж, ш, щ* раст кæсын æмæ фыссынмæ;
- сæрмагонд номдарты стыр дамгъæ фыссынмæ;
- дывæргонд æмхъæлæсонтимæ дзырдтæ раст фыссынмæ;
- мырон-дамгъон раиртæст кæнынмæ;
- дзырдты цавд æвæрынмæ;
- дзырдтæ сæ нысаниуджытæм гæсгæ хицæн кæнынмæ;
- номдартæ, миногонтæ, мивдисджытæ сæ фæрстытæм гæсгæ иртасынмæ;
- хъуыдыйады сæйраг æмæ фæрссаг уæнгтæ амонынмæ;
- хъуыдыйады кæрон стъæлф, фарсты æмæ хъæры нысæнттæ æвæрынмæ;
- хъуыдыйад раст хъæлæсы уагæй кæсынмæ;
- дзырдтæ æмæ цыбыр хъуыдыйæдтæ (3–5 дзырдæй) фыссынмæ;
- хицæн дзырдтæй хъуыдыйæдтæ аразынмæ;
- тексты темæ бæрæг кæнынмæ æмæ йын сæргонд хъуыды кæнынмæ;

- текст хъуыдыйæдтыл дих кæнынмæ;
- бæлвырд темæмæ гæстæ радзырд хъуыды кæнынмæ;
- тексты мидис хи ныхæстæй дзурынмæ

3-аг кълас

(къуыри – 2,5 сах., æдæппæт – 85 сах.)

I. Æвзаг æмæ ныхасы тыххæй зонындзинæдтæ

2-аг къласы рацыд æрмæг зæрдыл æрлæууын кæнын (4 сах.)

Тексты æмбарынад. Текст хъуыдыйæдтыл дих кæнын. Алфавит. Дзырды мырон-дамгъон раиртæст. Предмет, миниуæг æмæ архайдæвдисæг дзырдтæ. Хъуыдыйад.

Мыртæ æмæ дамгъæтæ (10 сах.)

Зылангон æмæ æзылангон æмхъæлæсонтæ. Æмкбай зылангон æмæ æзылангон æмхъæлæсонтæ (*в – ф, г – к, дз – ц, гъ – х, з – с, дж – ч*) кæрæдзийæ иртасын. Æмхъæлæсонтæ *г, к, (кк), къ-йы* ивынад *дж, ч, (чи), чъ-йæ* хъæлæсон *ы-йы* разæй.

Дзырды хæйттæ æмæ дзырдарæст (13 сах.)

Дзырды арæст, йæ хæйттæ (æмбарынад). Кæрон. Удаг (æмбарынад), æмуидагон дзырдтæ (раиртæст). Æмхъæлæсонты кæрæдзийы ивынад.

Фæсæфтуан (раиртæст). Фæсæфтуантæ *-аг-, -æг-, -он-, -дон-, -джын-, сæ* нысаниуджытæ, сæ ахатындзинад. Уæг-даг æмæ фæсæфтуан. Разæфтуан (раиртæст). Разæфтуантæ *æнæ-, æм-, а-, ба-, ра-, æрба-, ны-, æр-, с-*. Дзырдты растфыссынад разæфтуантимæ. Дзырды бындур.

Лексика (4 сах.)

Дзырды лексикон нысаниуæг (иумæйаг æмбарынад). Бирæнысаниуæгон дзырдтæ. Синонимтæ. Антонимтæ.

Ныхасы хæйттæ (1 сах.)

Номдар, миногон, мивдисæг.

Номдар (8 сах.)

Номдар куыд ныхасы хай; йæ иумæйаг нысаниуæг, йæ фæрстытæ, йæ ахадындзинад хъуыдыйады. Сæрмагонд æмæ иумæйаг номдартæ. Стыр дамгъæ сæрмагонд номдарты. Номдарты ивынад нымæцтæм гæсгæ. Номдарты кæрæтты ивынад æндæр дзырдтимæ бастæй.

Миногон (10 сах.)

Миногон куыд ныхасы хай; йæ иумæйаг нысаниуæг, йæ фæрстытæ.

Миногонтæ се 'ууæлтæм гæсгæ къордтæ кæнын.

Сæ хъуыдымæ гæсгæ хæстæг æмæ ныхмæвæрд миногонтæ.

Мивдисæг (15 сах.)

Мивдисæг куыд ныхасы хай; йæ иумæйаг нысаниуæг, йæ фæрстытæ, йæ ахадындзинад нæ ныхасы, йæ роль хъуыдыйады. Мивдисæджы ивынад нымæцтæм, афонтæм гæсгæ. Мивдисæджы æбæлвырд формæ фæсæфтуан-ын-имæ. Сæ хъуыдымæ гæсгæ хæстæг æмæ ныхмæвæрд мивдисджытæ. Мивдисджытæ комкоммæ æмæ ахæсгæ нысаниуджыты.

Хъуыдыйад (12 сах.)

Хъуыдыйады тыххæй æмбарынад уæрæхдæр, бæлвырддæр кæнын. Хъуыдыйады хуызтæ загъды нысанмæ гæсгæ: таурагъон, фарстон. Хъæрон хъуыдыйæдтæ. Хъуыдыйæдтæ раст хъæлæсы уагæй кæсын. Æрхæцæн нысæнттæ хъуыдыйады кæрон. Хъуыдыйады сæйраг уæнгтæ. Хъуыдыйады фæрссаг уæнгтæ (хицæн хуызтыл сæ нæ дих кæнгæйæ), сæ ахадындзинад. Сæйрат æмæ зæгъинаджы къордтæ. Хуымæтæг цыбыр æмæ хуымæтæг даргъ хъуыдыйæдтæ. Хъуыдыйæдты мидæг дзырдты кæрæдзиуыл бастдинад. Хъуыдыйады дзырдты 'хсæн семантикон ахастытæ (синонимон, антонимон, тематикон). Тексты дзырдты кæрæдзиуыл бастдинад.

3-аг къласы рацыд æрмæг зæрдыл æрлæууын кæнын (8 сах.)

II. Коммуникативон арæхстдзинæдтæ

Ныхасмæ хъусын æмæ йæ æмбарын

Тексты темæ æмæ сæйраг хъуыды бæрæг кæнын. Тексты хъæугæ информаци агурын æмæ йын сæргонд хъуыды кæнын. Текст хæйттыл дих кæнын, йæ алы хайæн дæр сæргонд дæттын. Тексты мидис фæрстытæм гæсгæ æвзарын.

Дзурын. Диалогон ныхас

Диалогон ныхасы архайын. Хъæугæ информаци райсыны тыххæй фæрстытæ дæттын. Искæимæ ныхас кæнгæйæ, хъусын зонын, хъуыды дарддæр хæццæ кæнын, æххæст кæнын. Ныхасы темæ ивын. Алыхуызон фæрстытæй пайда кæнын. Диалоджы архайгæйæ, цымыдисдзинад, разыдзинад кæнæ æнæразыдзинад æвдисын. Арфæ кæнын, хатыр курын.

Дзурын. Монологон ныхас

Цауы, хабары тыххæй дзургæйæ, хи цæстæнгас æвдисын. Хъуыды хуыздæр зæгъыны тыххæй синонимтæй, антонимтæй, дзырдты ахæсгæ нысаниуджытæй пайда кæнын.

Ахуыргæнæджы æххуысæй цыбыр уацхъуыдæн фарстон æмæ таурæгъон хъуыдыйæдтæй пълан аразын. Тексты хæйттæ кæрæдзийы фæдыл раст æвзарын. Чысыл текст хи ныхæстæй дзурын. Æрдзмæ цæстдарæнты, куысты, сабиты хъæзтыты тыххæй дзурын. Текстæн лексикон анализ кæнын.

Кæсын

Текст аив æмæ раст кæсын. Тексты мидис хæйттыл дих кæнын. Текстæн сæргонд хъуыды кæнын кæнæ сæргонд ивын.

Фыссын

Таурæгъон хъуыдыйæдтæй фарстон æмæ хъæрон хъуыды-йæдтæ аразын. Хуымæтæг цыбыр хъуыдыйæдтæй фæрссаг уæнг-ты фæрцы хуымæтæг даргъ хъуыдыйæдтæ аразын. Лæвæрд схемæтæм гæсгæ хъуыдыйæдтæ аразын. Чысыл текст хи ныхæстæй фыссын. Мидисджын нывтæм гæсгæ дзырдтæ се 'ууæлтæм, архæйдтытæм гæсгæ къордтæ кæнын æмæ фыссын. Дзырdbæстытæ аразын предметты нæмттæ æмæ сæ æууæлæвдисæг дзырдтæй. Нывмæ гæсгæ цыбыр радзырд хъуыды кæнын æмæ фыссын. Æрдзмæ цæстдарæнты, куысты, сабиты хъæзтыты тыххæй хъуыды-йæдтæ æмæ чысыл радзырдтæ хъуыды кæнын æмæ фыссын.

III. Сæйраг домæнтæ 3-аг къласы скъоладзауты зонындзинæдтæ æмæ арæхстдзинæдтæм

Скъоладзаутæ хъуамæ зоной:

- æмкъай зылангон æмæ æзылангон æмхъæлæсонтæ;
- æмхъæлæсонты кæрæдзийы ивынад;
- дзырды хæйттæ;
- дзырдты растфыссынад разæфтуантæ æмæ фæсæфтуанти-мæ;
- дзырды ахæсгæ нысануæг;
- синонимтæ æмæ антонимтæ;
- номдар, миногон, мивдисæг;
- хъуыдыйады сæйраг æмæ фæрссаг уæнгтæ;
- хуымæтæг цыбыр æмæ хуымæтæг даргъ хъуыдыйæдтæ, сæ интонацион арæст;
- æрхæцæн нысæнтты хуызтæ хъуыдыйады кæрон;
- текст аразын;
- раст æмæ сыгъдæг фыссыны æгъдæуттæ.

Скъоладзаутæ хъуамæ арæхсой:

- дзырдтæ мырон-дамгъон æвзæрст кæнынмæ;
- зылангон æмæ æзылангон æмхъæлæсонтæ раст фыссын æмæ дзурынмæ;
- дзырдтæ сæ арæзмæ гæсгæ æвзарынмæ;
- разæфтуантæ æмæ фæсæфтуантæй дзырдтæ аразынмæ;
- дæргъвæтин æмхъæлæсонтæ раст дзурын æмæ фыссынмæ;
- æмуидагон дзырдтæ агурынмæ;
- ныхасы хæйттæ кæрæдзийæ иртасынмæ;
- хъуыдыйæдтæ загъды нысанмæ гæсгæ иртасынмæ æмæ сæ раст хъæлæсы уагæй кæсынмæ;
- предметты нæмттæ æмæ æууæлæвдисæг дзырдтæй дзырд-бæстæтæ аразынмæ;
- хъуыдыйады сæйраг æмæ фæрссаг уæнгтæ амонынмæ;
- хуымæтæг даргъ хъуыдыйæдтæ аразынмæ;
- хъуыдыйады мидаг дзырдты бастдзинæдтæ бæрæг кæнын-мæ;
- дзырдтæ сæ нысаниуджытæм гæсгæ иртасынмæ, къордтæ сæ кæнынмæ;
- нумæйаг пъланмæ гæсгæ сочиненитæ æмæ изложенитæ фыс-сынмæ (60—70 дзырды онг);
- текст фыссынмæ, хæйттыл æй дих кæнынмæ.

4-æм кълас
(къуыри — 2,5 сах., æдæппæт — 85 сах.)

I. Æвзаг æмæ ныхасы тыххæй зонындзинадтæ

1–3-æм кълæсты рацыд æрмæг зæрдыл æрлæууын кæнын (7 сах.)

Зылангон æмæ æзылангон æмхъæлæсонтæ. Дæргъвæтин æмхъæлæсонтæ æмæ сæ растфыссынад. Цавд. Дзырды хæйттæ æмæ дзырдарæзт. Лексикæ. Ныхасы хæйттæ. Хъуыдыйад. Текст.

Вазыгджын дзырдтæ (3 сах.)

Иумæйаг æмбарынад вазыгджын дзырдты тыххæй. Вазыгджын дзырдты растфыссынад.

Ныхасы хæйттæ Номдар (20 сах.)

Номдарты ивынад хауæнтæм гæсгæ. Фæрстытæ æмæ кæрæттæм гæсгæ хауæнты хуызтæ бæрæг кæнын. Номдарты тасындзæг бирæон нымæцы. Номдарты бирæон нымæцы арæзты хицæндзинæдтæ: хъæлæсон *а* æмæ *о*-йы ивынад хъæлæсон *æ*-мæ; бирæон нымæцы фæсæфтуан *т*-йы дывæркæнынад; æмхъæлæсонты къордтæй цы дзырдтæ фæвæййынц, уыдоны *т*-йы разæй хъæлæсон *ы*-йы фæзынд.

Номдарты растфыссынад.

Миногон (3 сах.)

Миногон. Миногонты тасындзæг. Сæ хъуыдымæ гæсгæ хæстæг æмæ ныхмæвæрд миногонтæ.

Номивæг (7 сах.)

Цæсгомон номивджытæ. Цæсгомон номивджыты æххæст хуызы тасындзæг. Цæсгомон номивджыты цыбыр форматæ. Цæсгомон номивджытæй раст пайда кæнын, сæ растфыссынад.

Мивдисæг (18 сах.)

Мивдисæджы ивынад цæсгæмттæм æмæ нымæцтæм гæсгæ ны-

рыккон, ивгъуыд æмæ суинаг афонты (æргомон здæхæны). Мивдисæджы цæсгомон кæрæтты растфыссынад. Вазыгджын мивдисджыты тыххæй æмбарынад. Хайыгтæ *нæ* æмæ *нал*-ы растфыссынад мивдисæгимæ.

Фæрсдзырд (5 сах.)

Иумæйаг æмбарынад фæрсдзырдты тыххæй. Фæрсдзырдтæ иртасын ахæм фæрстытæм гæсгæ: *кæм? кæдаем? кæцæй? кæд? куйд?* Арæхдæр чи æмбæлы, уыцы фæрсдзырдты растфыссынад.

Хъуыдыйад (10 сах.)

Дзырдты рæнхъæвæрд хъуыдыйады. Хъуыдыйады æмхуызон уæнгтæ. Хъуыдыйады æмхуызон уæнгтæ бæттæгтæ *æмæ*, *фæлæ*, *та*-имæ, стæй æнæ бæттæгтæй. Ранымады интонаци хъуыдыйады æмхуызон уæнгтимæ. Вазыгджын хъуыдыйæдтæ бæттæгтимæ *æмæ*, *фæлæ*, *та*. Къæдзыг вазыгджын хъуыдыйады.

Сидæн (2 сах.)

Сидæн. Æрхæцæн нысæнттæ сидæнимæ.

Комкоммæ ныхас (5 сах.)

Комкоммæ ныхасимæ зонгæ кæнын. Хуыдыйæдтæ авторы дзырдты фæстæ æвæрд комкоммæ ныхасимæ. Комкоммæ ныхас. Хъæлæсы уаг хъуыдыйады комкоммæ ныхасимæ. Æрхæцæн нысæнттæ комкоммæ ныхасимæ (дыстыæлф, дыкъæдзыг).

Цыппæрæм къласы рацыд æрмæг зæрдыл æрлæууын кæнын (5 сах.)

II. Коммуникативон арæхстдзинадтæ

Ныхасмæ хъусын æмæ йæ æмбарын

Тексты темæ æмæ сæйраг хъуыды, текстмæ хъусгæйæ, бæрæг кæнын.

Текст хæйттыл дих кæнын, йæ алы хайæн дæр сæргонд дæттын. Тексты хæйттæ кæрæдзи фæдыл раст æварын. Текстæн пълан дæттын æмæ йæ дзурын. Тексты аивгæнæн дзырдтæ бæрæг кæнын.

Дзурын. Диалогон ныхас.

Диалогон ныхасы архайын. Искæй хъуыды дарддæр хæццæ кæнын, æххæст кæнын. Хъæугæ информацимæ хъусын зонын, фæрстытæ дæттын, хъуыды дарддæр хæццæ кæнын. Цымыдис-дзинад æвдисын. Арфæ кæнын, хатыр курын.

Дзурын. Монологон ныхас

Исты хабар хъусын кæнын, хи цæстæнгас æвдисгæйæ. Хъуыды æмбарын кæнын, бæлвырд кæнын. Дзургæйæ, разыдзинад кæнæ æнаразыдзинад æвдисын. Тексты хæйттæ логикон æгъдауæй раст æвæрын. Лæвæрд хъуыдыйæдтæй текст аразын. Нывмæ гæсгæ радзырд хъуыды кæнын. Диалогон ныхас монологонæй ивын.

Кæсын

Текст аив æмæ раст кæсын. Текст хицæн хъуыдыйæдтыл дих кæнын. Текстæн райдайæн æмæ кæрон хъуыды кæнын. Тексты мидисмæ гæсгæ фæрсын, фæрстытæн дзуæппытæ дæттын. Тексты сæйраг хъуыды иртасын. Текстæн сæргонд хъуыды кæнын.

Фыссын

Алыхуызон фæлтæраентæ æххæст кæнын. Æрдзы æрфыст аразын. Текст кæсгæйæ, ног дзырдтæн сæ нысаниуджытæ æмбарын кæнын.

Лæвæрд схемæмæ гæсгæ хуымæтæг хъуыдыйæдты алы хуызтæ аразын. Чысыл тексты мидис хи ныхæстæй фыссын. Сюжетон нывмæ гæсгæ чысыл радзырд хъуыды кæнын æмæ фыссын.

III. Сæйраг домæнтæ 4-æм къласы скъоладзауты зонындзинадтæ æмæ арæхстдзинадтæм

Скъоладзаутæ хъуамæ зоной:

- 4-æм къласы ирон æвзаджы грамматикæйæ цы темæтæ са-хуыр кодтой, уыдонæн сæ сæйрагдæрты раиртæстытæ;
- вазыгджын дзырдты тыххæй æмбарынад, сæ растфыссынад;
- ныхасы хæйтты тыххæй æмбарынад;
- номдарты тасындзæг иууон æмæ бирæон нымæцты, сæ растфыссынад;
- миногонты нысаниуæг, сæ тасындзæг;
- цæсгомон номивджытæ, сæ тасындзæг æмæ растфыссынад;

- мивдисджыты ивынад цæсгæмттæ, афонтæ æмæ нымæцтæм гæсгæ (æргомон здаехæны);
- фæрсдзырды нумæйаг æмбарынад;
- хъуыдыйады æмхуызон уæнгтæ бæттæгтæ *æмæ, фæлæ, та-имæ*;
- вазыгджын хъуыдыйæдтæ бæттæгтæ *æмæ, фæлæ, та-имæ*;
- сидæн; æрхæцæн нысæнттæ сидæнимæ;
- комкоммæ ныхас; æрхæцæн нысæнттæ комкоммæ ныхасы.

Скъоладзаутæ хъуамæ арæхсой:

- орфографион æмæ каллиграфион æгъдауæй 70—80 дзырдæй арæзт текст раст фыссынмæ;
- вазыгджын дзырдтæн сæ аразæг хæйттæ бæрæг кæнынмæ;
- синонимтæ æмæ антонимтæй пайда кæнынмæ;
- номдартæ тасындзæг кæнынмæ;
- миногонты тасындзæджы хицæндзинæдтæ амоннынмæ;
- цæсгомон номивджытæй ныхасы раст пайда кæнынмæ;
- мивдисджытæ ифтындзæг кæнынмæ;
- фæрсдзырдтæ фæрстытæм гæсгæ иртасынмæ;
- æмхуызон уæнгтимæ æнæ бæттæгтæй æмæ бæттæгтæ *æмæ, фæлæ, та-имæ* хъуыдыйæдтæ аразынмæ;
- бæттæгтæ *æмæ, фæлæ, та-имæ* вазыгджын хъуыдыйæдтæ аразынмæ;
- комкоммæ ныхас хъæлæсы уагæй хицæн кæнынмæ æмæ аразынмæ;
- исты цау кæнæ фæзынд чысыл радзырды хуызы ныффыссынмæ;
- сидæн хъæлæсы уагæй æмæ æрхæцæн нысæнттæй хицæн кæнынмæ;
- пъланмæ гæсгæ æмæ æнæ пъланæй сочиненитæ æмæ изложениæ фыссынмæ;
- диалог æмæ монологон ныхас аразынмæ
- тексты сæйраг хъуыды бæрæг кæнын æмæ йæ хæйттыл дих кæнынмæ;
- текстæн сæргонд хъуыды кæнынмæ;
- радзырдтæ цæттæ райдайæн æмæ цæттæ кæронмæ гæсгæ фыссынмæ;
- текстæн лексикон анализ кæнынмæ.

ДЗЫРДУАТОН МИНИМУМ ИРОН АЕВЗАГÆЙ РАЙДАЙÆН КЪЛÆСТÆН

Фыццаг кълас Номдартæ

Не скъола: ахуыргæнæг, ахуыргæнинаг, бандон, бæрæггæнæн, дуар, кълас, партæ, скъапп, стъол, фыссæн фæйнаг æ. æнд.

Ахуыргæнæн дзауматæ: кърандас, пъартфел, растхахгæнæн, ручкæ, тетрад, фыстхалæн, чиныг.

Бинонтæ: æрвад, æфсымæр, баба, бинонтæ, мад, нана, фыд, хæрæфырт, хо.

Адаймаджы буары хæйттæ: æвзаг, æрфыг, дæндаг, дзых, къах, къух, роцъо, рус, сæр, фындз, хъус, цæсгом, цæст.

Уæлæдарæс: кæлмæрзæн, кофтæ, къаба, пълто, сæрбæттæн, хæдон, хæлаф, худ, хъуырбæттæн.

Хæдзарон фос: бæх, байраг, гæды, куыдз, род, сæгъ, сæныкк, уæрыкк, фос, фыс, хуы, хъуг, хъыбыл.

Хæдзарон мæргътæ: бабыз, гогыз, карк, уасæг, хъаз, цъиу.

Сырдтæ: арс, бирæгъ, домбай, зыгъарæг, рувас, тæрхъус, тигр.

Халсартæ: булкъ, джитъри, картоф, къабуска, нуры, пълемидор, уырыдзы, хъæдур, хъæдындз, цæхæра.

Дыргътæ: алтъами, æхсынцъы, бал, кæрдо, къомси, курага, фæткъуы, чылауи.

Гагадыргътæ: æрыскъæф, дзедыр, мæнæргъы, уагъылы, хъæлæрдзы, хъалгъæн.

Къуырийы бонтæ: къуырисæр, дыццаг, æртыццаг, цыппæрæм, майрæмбон, сабат, хуыцаубон.

Афæдзы афонтæ: зымæг, сæрд, уалдзæг, фæззæг.

Æрдзы фæзындтæ: арвæрдын, æхсæв, бон, дымгæ, къæвда, мит, уарын.

Терминтæ: æмхъæлæсон мыр, баст ныхас, дамгъæ, дзургæ ныхас, мыр, ныхас, сæргонд, стълæф, уæнг, фарсты нысан, хъæлæсон мыр, хъæры нысан, хъуыдыйад, цавд.

Миногонтæ

Æрвхуыз, кæрдæгхуыз, копрадзхуыз, морæ, урс, сау, сырх, бур, цълæх.

Мивдисджытæ

Ахуыр кæнын, æвдисын, ауындзын, æфснайын, æххуыс кæ-

нын, æхсын, бадын, кæнын, кæсын (чиныджы), кусын, лæууын, нымайын, сæрфын, бадын, стын, сыгъдæг кæнын, тонын, уарзын, уынын, фыссын, хæрын, цæрын, цæуын.

Нымæцонтæ

Иу, дыууæ, æртæ, цыппар, фондз, æхсæз, авд, аст, фараст, дæс, нуæндæс, дыууадæс, æртындæс, цыппæрдæс, фынддæс, æхсæрдæс, æвддæс, æстдæс, нудæс, дыууын (ссæдз).

Æнгом дзырдбæстытæ

Дзырд дæттын, бæстæ сæрыл сисын, коммæ кæсын, худæгæй маелын, салам дæттын.

Æнадихгæнгæ дзырдбæстытæ

Ныййарæг зæхх.

Салам дæттыны æмæ фæндарасты ныхæстæ

Дæ райсом хорз. Дæ бон хорз. Де 'зæр хорз. Æгас цу. Фæндараст. Хæрзбон. Хæрзæхсæв. Хорзæй баззай.

Дыккаг кълас Номдартæ

Амонд, арфæ, архайд, астæу (буары хай), ахсæн (буары хай), ахуырад, аххос, æрдз, æгъдау, æмбал, æмбæрзæн, æмбырд, æмгар, æмдзæвгæ, хъæлæсон, æмхъæлæсон, æрдхорд, боныхъæд, дæгъæл, дохтыр, дукани, дыргъдон, къабаз (цонг), къабаз (хæстæг), къухмæрзæн, нывгæнæг, ныййарæг, пысыра, рæстдзинад, рынчындон, рудзынгæмбæрзæн, сауцыу, скъуыддзаг, текст, уад (тыхджын дымгæ), уæладзыг, уынæр, фарст, фæз, фæллой, фæлтæрæн, фæндон, фыстæг, хос, хъазт, хъызт, царв, цæхæрадон, цъар.

Миногонтæ

Æрыгон, бæрзонд, гыццыл, лæмæгъ, мадæлон, нард, ныллæг, райдзаст, рæвдз, рог, сæрæн, уалдзыгон, уырыссаг (æвзаг), фæлурс, хæрзад, хъæбæр, хъæдын, хъæздыг, цыбыр, чысыл.

Мивдисджытæ

Архайын, æмбæрзын, æмбырд кæнын, бæттын, æппарын, æфтауын, кæрдын, кæсын (рудзынгæй), кусын, ныв кæнын, лæууын, уынæр кæнын, фæллайын, фæллой кæнын, хинымæр кæсын, худын.

Нымæцонтæ

Æртын, цыппор, фæндзай, æхсай, æвдай, æстай, нæуæдз, сæдæ.

Æнгом дзырдбæстытæ

Æнхъæлмæ кæсын, дзыхыл хæцын, зæрдæ æвæрын, зæрдыл дарын, маст исын, ныхмæ дзурын, раджыма-раджыма, сæр бахъæуын, хатыр курын, худæгæй мæлын, хъус дарын, хъуыдыты аныгъуылын, цæст уарзы æ. æнд.

Терминтæ

Æрфыстон текст, таурæгъон текст, текст-тæрхæттæ, сæйрат, зæгъинаг.

Æртыккаг кълас Номдартæ

Аз, аходæн, ахорæг, ахорæн, аххос, æвзаг (кæрæдзи æмбарыны фæрæз), æмбисонд, æмбырдгонд, æппаринаг, æрмæг, æртæкъуымон (термин), æууæл, æфтауинаг (нымæц), æцæгдзинад, дæнцæг, дихгæнæг, дихгæнинаг, зæгъинаг, кадæг, кæронбæттæн, картофджын (чъири), кæсæндон, лæгдзинад, мадзал, мивдисæг, миннуæг, мыггаг, мызд, ногдзинад, номдар, ныгуылæн, нымаинаг (нымæц), нымайæг, ныфс, постхæссæг, разæфтуан, рауагъд, рауагъдад, рæсугъддзинад, сæйрат, сæкæрдон, скæсæн, сæрæндзинад, сæрибардзинад, сихор, сом, ссад, стæг, сусæгдзинад, сыбыртт, сыгъдæгдзинад, тæппуддзинад, тæрхæг, термин, уарзт, сыгъдæгдзинад, уаринаг (термин), уац, уидаг, фарст, фыссæг, хаткæнынад (термин), хæдзарад, хæларад, хæлардзинад, хæлуарæг, хæринаггæнæг, худт, хурмæзилаг, хуссар, хуыссæг, хынцинаг, хъæбатыр, хъуыды, хъуыдыйад, цæгат, цæрæнбон, цæстæнгас, цæугæдон, цæхæраджын (чъири), циндзинад.

Миногонтæ

Аив, амонджын, æгъдауджын, æзылангон, аххосджын, æдас, æнæгъдау, æнкъард, бирæнысаниуæгон, бирæуæнгон, бынæттон, вазыгджын, дæргъвæтин, зонджын, зылангон, иунысаниуæгон, кадджын, куыстуарзаг, мæллæг, ныфсджын, сауæрфыг, сау-сауид, сæйраг, сæкæрджын, сæрибар, стонг, таурæгъон, уидагджын, фарстон, хæдзарон, хинæйдзаг, хуызджын, хуымæтæг, хъæбатыр, цæхджын.

Мивдисджытæ

Абарын, амонын, аразын, аходын, ахорын, ахсын, æмбырд кæнын, æфтауын, æнкъард кæнын, дих кæнын, кусын кæнын, нымайын, фыссын, рауадзын, æхгæнын, сбæрæг кæнын, сихор скæнын, стонг уæвын, сыгъдæг кæнын, уарзын, уарын, фæрсын, хатт кæнын, хынцын, хъуыды кæнын, цæрын, цин кæнын.

Æнгом дзырдбæстытæ

Дзырд æххæст кæнын, зæрдæ барухс, зæрдæ райы, иу боны куыстæй цæрын, йæ уд йæ къæхты бынæй атахт, йæ тых йæ бонæй, хи дарын зонын, хъуыдыты аныгъуылын, цæст дарын, цæсты фæныкъуылдмæ, цыбыр къух, цины хъуыддæгтæ, Сабыр малы хæйрæг бады (æмбисонд).

Арфæйы ныхæстæ

Дæ цæрæнбон бирæ. Арфæйаг у (ут).

Цыппæрæм кълас Номдартæ

Абзац, агъуыст, адæмыхатт, адджинаг, аивад, алтæми, æндах, æнус, æрфыст, бастдзинад, булæмæргъ, дыкъæдзыгтæ, дыстæлф, дзывылдар, дзырдут, ерыс, зындзинад, къахвæндаг, къæрных, къухдарæн, мидис, мыхуыр, намыс, номивæг, нывкæнынад, нысан, равдыст, разамонæг, развæндаг, рауадзæг, сахат, сахатгæнæг, сæлфынæг, сæргълæууæг, сидæн, тæлмац, тæлмацгæнæг, тæрккæвæд, тымбылæг, уаддымгæ, уарзондзинад, уацмыс, уацхъуыд, уæздандзинад, уæнг, фæлварын, фæлгонц, фæллойгæнæг, фæрсдзырд, фæсивæд, фæсномыг, фидæн, фиппаинаг, фыдæлтæ, хатдзæг, хауæн, хæслæвæрд, хурныгуылæн, хурныгуылд, хурыскаст, хурыскæсæн, хъæбул, хъæубæстæ, хъуыддаг, цавд, цæрæнбынат.

Миногонтæ

Адæмон, алыхуызон, æвзæр, æддагбынатон, æнад, æнæгæды, æнарæхст, æнæгъдау, æнæниз, æргомдзырд, æмхуызон, æрвхуыз, æргом, æмраст, æхсæнадон, дæттынон, дывæргонд, иргæстон, къæрцхъус, къæсхуыр, мæйрухс, мидисджын, мыхуыргонд, намысджын, номон, нырыккон, нысангонд, растзæрдæ, саудалынг, саузæрдæ, сауцъар, сæрибаруарзаг, сæрыстыр, сыгъдæгзæрдæ,

сырх-сырхид, тематикон, уæздан, урс-урсид, фæллойдон, фæллоуарзаг, фæлмаэндзураг, фæсарæйнаг, хæрзæгъдау, хæрзконд, хурыскæсæйнаг, хуссайраг, хуызæнон, цæдисон, цæстуынгæ.

Мивдисджытæ

Æвзарын, æлхæнын, æууæндын, æргом кæнын, æртæхын, æртонын, æртивын, æрфыссын, бæттын, бау кæнын, баталынг ис, дарын (фос), дарын (æхца искæмæй), дарын (зæрдыл), дызæрдыг кæнын, ерыс кæнын, иртасын, мыхуыр кæнын, ныв кæнын, нысан кæнын, æвдисын, тасындзæг кæнын, тындзын, хатдзæгтæ кæнын.

Номивджытæ

Æз, уый, мах, сымах, уыдон, ацы, адон, кæцы.

Фæрсдзырдтæ

Абон, алкæд, æнæбары, æвиппайды, æдзух, æрæджиау, бынæй, галиуæрдæм, дард, дæле, дæлиау, иннæрдыгæй, иу чысыл, никуы, райсом, раджы, разæй, рахизæрдæм, сабыргай, тагъд, тынг, уæле, уæлиау, уырдыгмæ, уым, уырдыгæй, фале, фæсте, хæрдмæ, хинымæр, хорз.

Æнгом дзырдбæстытæ

Бар нæ дæттын, дзуапп дæттын, зæрдæхудты цæуын, зæрдиаг салам, къах æрæвæрæн дзы нæй, сæрæй дуæрттæ кæнын, сыгъзæрин къухты хицау, тæмæнтæ калын, хъус дарын, цæхæртæ калын, циныл цин æфтауын, чысылæй-стырæй.

Æмбисæндтæ: Æргом ныхас хæлардзинад нæ халы. Донласт хуылыдзæй нал тæрсы. Зивæджы мад мæгуыр у. Иумæйаг тых дур халы. Раттаджы къух райсаг у. Раст дзырдæн æмбал нæй. Тыхæй ницы бакæнæн ис.

Ирон æвзаджы программа 5—11-æм къластæн Æмбарынгæнæн фыстæг

Цæгат Ирыстоны ис дыууæ паддзахадон æвзаджы: ирон æмæ уырыссаг. Ирон æвзагæй адæм пайда кæнынц се 'рвылбоны царды æмæ æхсæнадон-политикон, барадон, наукон, культурон архайды, ахуырады æмæ аивадон сфæлдыстады.

Ирон æвзаг бæтты алы дугты цæрæг адæмы фæлтæртæ.

Ирон æвзаджы лексикон-грамматикон, стилистикон фæрæз-

тæ сты хъæздыг, йæ аивадон-нывгæнæн мадзæлттæ — бирæ æмæ ахадгæ. Уымæ гæсгæ æвзаг дзуапп дæтты царды домæнтæн, йæ размæ æвæрд хæстæ æнакъуылымпыйæ æххæст кæны. Йæ ахуыр кæнын ахъаз у уырыссаг æвзаг хуыздæр æмæ æнцондæрæй базоннæн дæр.

Ахуырадон предмет «Ирон æвзаг» скъоладзаутæн дæтты зониндзинæдтæ мадæлон æвзаджы тыххæй, амоны, æвзагæй алыхуызон уавæрты куыд пайда кæнын хъæуы, уый.

Ирон æвзаг скъолайы ахуыр кæныны сæрмагонд нысæнттæ сты скъоладзаутæм рæзын кæнын æвзагон, коммуникативон æмæ лингвистикон компетенцитæ.

Æвзагон компетенци у зонин, мадæлон æвзаджы арæст æмæ дзы куыд пайдагæнæн ис уый, литературон æвзаджы сæйраг нормæтæ, æвзаг æмæ ныхасы аивдзинад.

Коммуникативон компетенци нысан кæны мадæлон æвзагæй ныхасы алыхуызон уавæрты, ныхасы темæ æмæ нысæнттæм гæсгæ пайда кæнынмæ арæхсын, зонин дзургæ æмæ фысгæ ныхасы культурæйы бындуртæ.

Лингвистикон компетенцимæ хауынц скъоладзауты зониндзинæдтæ наукæ «Ирон æвзаг»-æй, йæ хæйтты æмæ æвзаг наукон æгъдауæй ахуыр кæныны нысæнттæ, стæй, ирон æвзаджы фæрстытæ цы ахуыргæндтæ иртæстой, уыдоны тыххæй æрмæг.

Ирон æвзаджы курсы мидис 5–11-æм кълаесты æнгом баст у ахуыры хæстимæ. Уый домæ, цæмæй ахуырдаутæ фаг зониндзинæдтæ райсой æвзаджы æппæт хæйттæй дæр: фонетикæ, орфоэпи, лексикæ, фразеологи, морфемикæ, морфологи, синтаксис, стилистикæ æмæ ныхасы культурæйæ; зоной мадæлон æвзаджы ахадындзинад, йæ ахуыр кæныны истори, йæ диалекттæ æмæ ныхасыздæхтытæ; æвзаджы фысгæ æмæ дзургæ формæтæ, баст ныхас цавæр у æмæ, йæ рæзын кæныны куыст цы æмбарынæдтыл æнцой кæны, уый æ. а. д.

Уымæй уæлдай, скъоладзаутæм хъуамæ зониндзинæдтæ уа графикæ, орфографи æмæ пунктуацийы тыххæй, æмæ сæ практикон хуызы пайда кæнынмæ арæхсой.

Программæ æнцой кæны ахæм домæнтыл: ахуыры æрмæг хъуамæ зынаембарæн ма уа, æнцайа æвзаджы теорийыл; ахуыры къæпхæнты 'хсæн уа бастдзинад.

Алы къласы программæ дæр арæст у æртæ хайæ: 1) æвзагон æмæ 2) коммуникативон компетенцитæ; 3) сæйраг домæнтæ ахуыргæнинагты зониндзинæдтæ æмæ арæхстдзинæдтæм.

Алы темæйы фæстæ дæр цы сахæтты нымæц амынд цæуы,

уымæн ис фылдæр кæнæ къаддæргæнæн ахуырты уавæртæм æмæ скъоладзауты цæттæдзинадмæ гæсгæ.

Кълаестæм гæсгæ ирон æвзаджы æрмæг дихгонд цæуы, афтæ:

5-æм, 6-æм æмæ 7-æм кълаесты ахуыр кæнынц фонетикæ, орфоэпи, графика, орфографи, лексикæ, морфемикæ æмæ морфологи, синтаксис, пунктуаци, ныхасы культурæ æмæ стилистикæ.

Синтаксисы курс æххæстæй æмæ стилистикæ ахуыр кæныны предметтæ сты 8-æм æмæ 9-æм кълаесты.

10-æм къласы ахуырдаутæ лæмбынæгдæр ахуыр кæнынц, 4–9-æм кълаесты фонетикæ, орфографи, лексикæ, фразеологи, дзырдарæзт, морфологи, синтаксис, ныхасы культурæ æмæ стилистикæйæ цы базыдтой, уый; арфдæр кæнынц сæ зонындзинæдтæ æвзаджы теорийы хицæн фæрстыты, тыххæй.

11-æм къласы скъоладзаутæ сæ зæрдыл лæууын кæнынц, 5–10-æм кълаесты синтаксис æмæ пунктуацийæ, ныхасы культурæйæ, стилистикæйæ, текстæй цы æрмæг сахуыр кодтой, уый.

Алы къласы программæ дæр райдайы ирон æвзагзонынадимæ баст фæрстытæй. Уыдон скъоладзауты цымыдис кæнынц ирон æвзаг ахуыр кæнынмæ.

Программæйы лæвæрд цæуынц сахæттæ ахуыры азы райдианы æмæ йæ кæрон рацыд æрмæг зæрдыл æрлæууын кæнынæн. Уымæй уæлдай ма ахуыргæнæджы хæс у æрмæг алы темæйы фæстæ дæр фæлхат кæнын.

Ирон æвзаджы курсы хæйттæ скъолайы хъуамæ ахуыр кæной кæрæдзиуыл бастæй. Зæгъæм, 5-æм къласы, ныхасы хæйттæ иртасыны размæ ахуырдаутæн базонын кæнын хъæуы хъуыдыйад уæнгтæ.

8–9-æм кълаесты синтаксисы æрмæг та æнцой кæны, морфологийæ 5–6-æм кълаесты цы базыдтой, ууыл. Орфографи æмæ морфологийы фæрстытæ хуыздæр бамбарыны тыххæй скъоладзаутæ хъуамæ раздæр базоний дзырдты мырон сконд, мырты ивынад, ома фонетикæйы фæрстытæ.

Æнæ рæдыдæй фыссынæн стыр æххуыс у дзырдты арæзт зоннын. Дзырдарæзты фæрстытыл æнцой кæнын хъæуы, ныхасы хæйттæ ахуыргæнгæйæ дæр. Æргом здахын хъæуы дзырдæн йæ уидаг, фæсæфтуан æмæ кæрон агурынмæ, æмуидаг дзырдтæ хъуыды кæнынмæ.

Пунктуацийы фæрстытæ амоныны тыххæй ахуыргæнæджы хæс у алыхуызон хъуыдыйæдтæ, дзырдтæ æмæ хуымæтæг хъуыдыйæдты бастдзинæдтæ æвзарын кæнын.

Алы темæ сахуыр кæныны фæстæ дæр аразын хъæуы контролон куыстытæ; стыр темæтæй раттæн ис дыгай куыстытæ.

Скъолайы сæйрагдæр ахуыргонд цæуы ирон литературон æвзаг, уымæ гæсгæ æппæты æнгомдæр бастдзинадтæ ирон æвзагæн куыд предметæн ис литературæнмæ. Арæхдæр æвзагон æрмæг ист цæуы ирон аивадон уацмыстæй; уымæ, скъолайы литературæйы программæйы цы тексттæ амынд ис, уыдонæй дæр. Сæ 'рмæгæй пайдагæнгæйæ, æвзæрст цæуынц дзырдты лексикон, грамматикон æмæ стилистикон миниуджытæ, хъуыдыйæдтæ æмæ тексты хæйтты бастдзинадтæ. Æвзаг æмæ литературæйы бастдзинад вазыгджын у ныхасы рæзтыл кустгæйæ дæр.

Алы къласы программæйы дæр сахæтты фæндзæм хай лæвæрд у ныхасы рæзтæн. Ныхасы рæзтыл кусыны темæтæ æмхуызон уæрст цæуынц грамматикон æрмæгыл, æмæ сын уымæ гæсгæ программæйы хицæнæй сахæттæ амынд нæй.

Программæйы аккаг бынат бацахста ныхасы компетенци рæзын кæныны фарст. Ацы куыст программæйы домæнмæ гæсгæ алыхуызон кълæсты хъуамæ цæуа алыхуызон темæтæй: «Ахуырад Уæрæсейы æмæ фæсарæнты», «Ирыстон, Уæрæсе æмæ æндæр бæстæты хъуыстгонд адæймæгтæ», «Æрдз æмæ адæймаг», «Удварны хæзнатæ», «Фæлладуадзæн рæстæг», «Истори æмæ культурæйы хабæрттæ», «Ирыстоны индустри», «Ирон бæрæгбонтæ», «Дунейы диссæгтæ» æ. а. д.

Ацы æмæ æндæр темæтæй урокты цы сæрмагонд тексттæ лæвæрд ис, уыдоны бындурыл ахуыргæнæг скъоладзаутæн, иуæй, грамматикон æрмæг амонь, иннæмæй та сæ ахуыр кæны ууыл, цæмæй хорз базоней сæ хъуыдытæ кæрæдзиуыл бæттын, фарстæн æххæст дзуапп дæттын, темæйы мидис æргом кæнын, текст нысануæгджын хæйттыл дих кæнын æ. æнд.

Уæлдай тынгдæр хъус дарын хъæуы скъоладзауты изложæнтæ æмæ сочинæнтæм. Сæ темæтæ сын æвзаргæйæ, архайын хъæуы, цæмæй уыцы куыстытæ æххуыс уой фæллойдон, идейон æмæ этикон хъомылады.

Архайын хъæуы ууыл, цæмæй скъоладзауты фысгæ куыстыты ма уа уæлдай дзырдтæ, сæ фыст дзуапп дæтта литературон æвзаджы нормæтæн, уа ирд.

Хъуамæ скъоладзаутæ базоней раст кæсыны фæтк. Архайын хъæуы ууыл, цæмæй алы текст, алы хицæн хъуыдыйад дæр скъоладзаутæ кæсой аив æмæ раст интонацимæ.

Цæмæй скъоладзаутæ раст æмæ æнæ рæдыдæй фыссын базоней, уый тыххæй пайда кæнын хъæуы хицæн хъуыдыйæдтæ æмæ

дзырдтæй дæр, стæй æнæхъæн тексттæй дæр, уымæн æмæ текст у æппæты ахадгæдæр мадзал грамматикон иуæджы функционалон нысаниуæг ныхасы мидæг раргом кæнынæн.

Архайын хъæуы, цæмæй сывæллæттæ, тексттæ фысгæйæ, æрмæг исой сæхи архайды фæлтæрддзинадæй, сæ бинонты цардæй, сæ райгуырæн хъæу, горæт кæнæ æрджимæ баст æрмæгæй, скъолайы цардæй, æмбæлттимæ ахастдзинадтæй æ. æнд.

Ахуыры рæстæг пайда кæнын хъæуы алыхуызон цæстуынгæ æрмæгæй: таблицæтæй, карточкæтæй, нывтæй, аудиоæрмæгæй, диафильмтæй, компьютерæй.

Уроктæй уæлдай ма кæнын хъæуы консультацитæ, семинартæ, беседæтæ, грамматикон хъæзтытæ, олимпиадæтæ æмæ æндæр куысты хуызтæ.

Программæйы 71–74 фæрстыл амынд сты, 5–11-æм кълæсты коммуникативон арæхстдзинадтæ рæзын кæнынæн цы ныхасы сферæтæ æмæ тематикæ райсæн ис, уыдон.

5-æм кълас

(къуыри — 3 сах., æдæппæт — 102 сах.)

I. Æвзаг æмæ ныхасы тыххæй зонындзинадтæ

Æвзаг — адæмæн сæ кæрæдзийы æмбарыны сæйраг фæрæз (6 сах.)

Æвзаг, ныхас. Мадæлон æвзаг. Уырыссаг æвзаг. Мадæлон æвзаг ахуыр кæныны фæрæзтæ. Ахуыргæнæн чиныджы ахадын-дзинад.

1–4-æм кълæсты рацыд æрмæг зæрдыл æрлæууын кæнын (10 сах.)

Дзырды хæйттæ. Дæргъвæтин æмхъæлæсонты растфыссынад дзырды уидаджы, разæфтуан *ны*-йы фæстæ, фæсæфтуантæ *-аг*-æмæ *-он*-ы разæй.

Номдарты тасындзæг. Хауæнты кæрæтты æмæ номдарты бирæон нымæцы растфыссынад.

Цæсгомон номивджытæ (æххæст хуыз). Сæ растфыссынад.

Мивдисджыты ивынад цæсгæмттæм æмæ нымæцтæм гæсгæ ныр-ккон, ивгъуыд æмæ суинаг афонты (æргомон здæхæны). Мив-

дисджыты кәрәетты растфыссынад әргомон здәхәны ивгъуыд әмә суинаг афонты.

Текст. Тексты темә; стильтә.

Синтаксис. Пунктуаци (22 сах.)

Синтаксисы сәйраг нуәгтә: дзырдбаст, хъуыдыйад, текст.

Пунктуаци куыд әвзагзонынады хай.

Дзырдбаст. Сәйраг әмә дәлбар дзырдтә дзырдбасты мидәг.

Хъуыдыйад. Хуымәтәг хъуыдыйад. Хъуыдыйады хуызтә загъды нысанмә гәсгә: таурәгъон, фарстон, разәнгардгәнән. Хъәрон әмә әнәхъәрон хъуыдыйәдтә. Әрхәцән нысәнттә хъуыдыйады кәроны (зәрдыл ләууын кәнын). Хъуыдыйады грамматикон бындур.

Хъуыдыйады сәйраг уәнгтә: сәйрат, зәгъинаг. Хъуыдыйады фәрссаг уәнгтә: әххәстгәнән, бәрәгтгәнән әмә фадатон дзырдтә (хицән хуызтыл сә нә дихгәнгәйә). Хуымәтәг даргъ әмә хуымәтәг цыбыр хъуыдыйәдтә.

Хъуыдыйәдтә әмхуызон уәнгтимә (әнә бәттәгтәй әмә бәттәгтә *стәй*, *әви*, *науәд*-имә). Къәдзыг хъуыдыйады әмхуызон уәнгты 'хсән.

Дзырдбаст әмә хъуыдыйады синтаксисон әвзәрст.

Сидән. Әрхәцән нысәнттә хъуыдыйады сидәнимә.

Бавәргә дзырдтә (*әвәццәгән*, *әнхәлдән*) әмә дзырdbә-стытә.

Вазыгджын хъуыдыйад. Вазыгджын хъуыдыйад бәттәгтимә (дыууә сәйраг уәнгимә алы хуымәтәг хъуыдыйады дәр). Къәдзыг вазыгджын хъуыдыйады хуымәтәг хъуыдыйәдты 'хсән бәттәгтә *әви*, *стәй*, *уәддәр*, *уымаән әмә*-йы разәй.

Комкоммә ныхас. Авторы дзырдтә комкоммә ныхасы разәй әмә йә астәу; әрхәцән нысәнттә комкоммә ныхасимә.

Диалог. Тире диалоджы репликаеты разәй.

Текст. Тексты темә; стильтә.

Синтаксисон әвзәрст.

Фонетикә, орфоэпи, графика әмә орфографи (14 сах.)

Фонетикайы әмбарынад. Мыр әмә дамгъә. Мырты равзәрд.

Хъәләсон әмә әмхәләсон мырты равзәрды хицәндзинәдтә.

Хъәләсон мыртә. Тыхджын әмә ләмагъ хъәләсонтә. Хъәләсонтә *е*, *о*, *у* әмә әмхәләсон *у*-йы растфыссынад дзырдты

райдайæны. Дамгъæтæ *ё, ю, э, я* уырыссаг æвзагæй æрбайсгæ дзырдты æмæ сæ мырон нысаниуджытæ.

Æмхъæлæсонтæ. Зылангон æмæ æзылангон æмхъæлæсонтæ. Сонорон æмхъæлæсонтæ. Дæргъæтин æмхъæлæсонтæ, æмхъæлæсонты къордтæ, сæ растфыссынад. Æмхъæлæсонтæ *дз, ц, з, с*-йы растдзурынад.

Хъæлæсонты фембæлд дзырды кæрон æмæ иннæ дзырды райдайæны. Сæ растфыссынад. *Æуæ*-йы æлвæстад æмæ йæ растфыссынад. *Уæ*-йы растфыссынад.

Уæнг. Дзырд ну рæнхъæй иннæмæ хæссыны æгъдæуттæ.

Цавд. Цавды æгъдæуттæ хицæн дзырдты. Цавд адæймагты нæмты. Цавд уырыссаг æмæ æндæр æвзагтæй æрбайсгæ дзырдты. Иумæйаг цавд цалдæр дзырдыл.

Графикæ куыд æвзагзонынады хай. Алфавит. Къухфыст æмæ мыхуыргонд дамгъæ; стыр æмæ чысыл дамгъæ (зæрдыл лæууын кæнын). Каллиграфи. Орфографийы тыххæй æмбарынад.

Дзырды фонетикон æвзæрст.

Орфографион æвзæрст.

Орфографион дзырдуат.

Лексика (12 сах.)

Лексикологи куыд æвзагзонынады хай. Дзырд — лексикайы нуæг. Дзырды лексикон нысаниуæг. Иунысаниуæгон дзырдтæ. Дзырдты бирæнысаниуæгад. Дзырды комкоммæ æмæ ахæсгæ нысаниуæг. Синонимтæ. Антонимтæ. Омонимтæ.

Дзырды лексикон æвзæрст.

Æмбарынгæнæн дзырдуат.

Морфемикæ. Орфографи (12 сах.)

Морфемикæ куыд æвзагзонынады хай. Морфемæ куыд дзырды тæккæ къаддæр нысаниуæгджын хай. Æмуидагон дзырдтæ. Бындур æмæ кæрон. Афтид кæрон. Удаг, разæфтуан, фæсæфтуан æмæ кæроны хæстæ дзырды мидæг. Дзырдты морфемон æвзæрст. Хъæлæсонты æмæ æмхъæлæсонты кæрæдзийы ивынад. Хъæлæсонты рахауд æмæ æлвæстад, дзырдтæм разæфтуантæ (*æ-, æнæ-, фæ-* æ. а. д.) æфтаугæйæ. Æмхъæлæсон мырты æмхуызоннад æмæ æзылангон æмхъæлæсон мырты рахызт зылангонтæм, дзырдтæм морфемæтæ æфтаугæйæ.

Дзырды морфемон æвзæрст.

Морфологи. Орфографи (20 сах.)

Сәрмагонд әмә әххуысгәнәг ныхасы хәйттә (1 сах.)

Номдар (6 сах.)

Номдар куыд ныхасы хай. Номдарты синтаксисон хәстә хъуы-
дыйады. Удджын әмә әнәуд предметтә әвдисәг номдартә. Әр-
мәст нуон кәнә әрмәст бирәон нымәцы чи вәййы, уыцы ном-
дартә. Номдарты бирәон нымәц аразыны хицәндзинәдтә (рай-
дайән къләсты кәй нә ахуыр кодтой, уыдон), сә растфыссынад.
Сәрмагонд номдартә. Стыр дамгъә географион нәмтты, уынгты,
фәзты, историон цауты нәмтты. Стыр дамгъә әмә дыкъядзыг-
тә чингуыты, газетты, журналты, нывты, кинонывты, спектакль-
ты, литературон әмә музыкалон уацмысты сәргәндты.

Миногон (6 сах.)

Миногон куыд ныхасы хай. Миногонты синтаксисон хәстә
хъуыдыйады. Миниуәгәвдисәг әмә ахастәвдисәг миногонтә.
Миногонты бәрцбарәнтә, сә арәзт әмә сә растфыссынад.

Нымәцон (6 сах.)

Нымәцон куыд ныхасы хай. Нымәцонты синтаксисон хәстә.
Бәрцон әмә рәнхъон нымәцонтә. Дәсгәйттәй нымад.

Дзырдты морфологион әвзәрст (1 сах.)

5-әм къласы рацыд әрмәг зәрдыл әрләууын кәнын (6 сах.)

II. Коммуникативон арәхстдзинәдтә

Ныхасмә хъусын әмә йә әмбарын

Тексты темә әмә йә сәйраг хъуыды, стиль, текстмә хъус-
гәйә, бәрәг кәнын. Тексты хъәугә информаци арын. Цалдәр
тексты сә хуыз әмә сә мидисмә гәсгә барын. Текстән сәргонд
хъуыды кәнын кәнә әвзарын. Тексты мидисмә гәсгә фәрсты-
тән дзуәппытә дәттын. Текстән пълан аразын әмә йә дзурын.
Тексты архайджытән характеристика дәттын.

Дзурын. Диалогон ныхас

Текстмә байхъусыны кәнә йә бакәсыны фәстә йә бынду-

рыл ныхас аразын, диалогты архайын, хи фиппаинагтæ дзургæйæ æмæ æнкъарæнтæ æвдисгæйæ; нывтæм гæсгæ диалогтæ хъуыды кæнын.

Диалогты архайгæйæ (ныхасгæнгæйæ), хъæугæ информаци райсыны тыххæй фæрсын, фæрстытæн дзуæппытæ дæттын; разыдзинад, æнæразыдзинад, цымыдисдзинад æвдисын; æппæлын, фауын; курын, фæдзæхсын, бардзырд дæттын, уынаффæ кæнын; истæмæн, искамæн аргъ кæнын. Хъусынгæнинаг (цауы, хабары тыххæй) фæбæлвырддæр кæныны тыххæй ног зонинагтæ хæссын.

Диалоджы алы хуызты архайгæйæ, пайда кæнын уæздан ныхасы фæрæзтæй.

Дзурын. Монологон ныхас

Ног æрмæгмæ хъусын кæнæ йæ кæсын æмæ йын йæ мидис æххæстæй кæнæ цыбырæй дзурын. Тексты мидис пъланмæ гæсгæ йæ æнæ уымæй дзурын. Лæвæрд хъуыдыйæдтæй текст аразын. Нывмæ гæсгæ радзырд хъуыды кæнын, таурæгъон ныхас æмæ æрфыстæй пайдагæнгæйæ. Бинонты, æмбæлтты, литературон уацмысты архайджыты, бынæтты, æрдзы фæзындты æрфыстытæ аразын. Тексты лæвæрд информацимæ хи цæстæнгас æвдисын. Диалогон ныхас монологæй ивын. Ныхас кæнгæйæ, æвзаджы фæрæзтæ æвзарын, дзураг йæ размæ цы нысан, хæстæ æвæры, уымæ гæсгæ. Хъуыдытæ зæгъыны тыххæй ног дзырдтæй, фразеологизмтæй, дзырdbæстытæй, æмбисæндтæй, синонимон, антонимон мадзæлттæй, дзырдты хъæугæ нысаниуджытæй пайда кæнын.

Кæсын

Текст аив æмæ æмбаргæ каст кæнын, раст интонацимæ, амонын дзы ныхасы хуызтæ. Тексты мидисмæ гæсгæ фæрсын, фæрстытæн дзуæппытæ дæттын. Тексты темæ æмæ сæйраг хъуыды иртасын, сæргонд ын хъуыды кæнын. Текст хæйттыл дих кæнын, уыдонмæ гæсгæ хуымæтæг пълан (таурæгъон, фарстон хъуыдыйæдтæй) аразын. Тексты сæйраг дзырдтæ арын æмæ сын сæ мидис æмбарын кæнын. Текст кæсгæйæ, ног дзырдтæ амонын, сæ нысаниуджытæ сын æмбарын кæнын.

Фыссын

Алыхуызон фæлтæрæнтæ æххæст кæнын. Тексты мидис цыбырæй кæнæ æххæстæй фыссын. Бинонты, æмбæлтты, цæрæ-

гойты литературон уацмысты архайджыты æрфыстытæ аразын. Нывмæ гæстæ кæнæ, скъоладзау йæхæдæг цы федта, уый тыххæй таурæгъон сочинени фыссын. Таурæгъон тексттæ хи хъуыдытимæ (хи цæстæнгас æвдисгæйæ) цыбырæй кæнæ æххæстæй фыссын. Сочиненийæн йæ темæ, йæ сæйраг хъуыдымæ гæстæ æрмæг æмбырд кæнын. Фыстæг, арфæтæ, къонвертыл адрис фыссын. Бониджы æрвылбон хабæртты тыххæй фыссын. Рацыд æрмæджы бындурыл скъолайы газетмæ цыбыр уац фыссын, радио-, телеуац аразын.

III. Сæйраг домæнтæ 5-æм къласы скъоладзауты зониндзинæдтæ æмæ арæхстдзинæдтæм

Скъоладзаутæ хъуамæ зоной:

- 5-æм къласы цы темæтæ сахуыр кодтой, уыдонæн сæ сæйрагдæрты раиртæстытæ;
- цавд æвæрыны æгъдæуттæ дзырдтæ æмæ дзырдты къордтыл;
- æмхъæлæсонтæ *дз, ц, з, с*-йы растдзурынад;
- морфемæты хуызтæ, сæ хæстæ;
- дзырдты комкоммæ æмæ ахæстæ нысаниуджытæ;
- æрмæст иууон кæнæ æрмæст бирæон нымæцы чи вæййы, уыцы номдарты тыххæй;
- номдарты бирæон нымæц аразыны хицæндзинæдтæ;
- миногонты хуызтæ æмæ сæ бæрцбарæнтæ;
- хъуыдыйады хуызтæ загъды нысанмæ гæстæ;
- хъуыдыйады сæйраг æмæ фæрссаг уæнгтæ;
- хъуыдыйады æмхуызон уæнгтæ бæттæгтимæ *стæй, æви, науæд* æмæ æнæ бæттæгтæй;
- вазыгджын хъуыдыйæдтæ бæттæгтæ *æви, стæй, уæддæр, уымаен æмæ*-имæ;
- тексты хуызтæ; стильты тыххæй;
- ирон æмæ дыгурон диалектты иуæй-иу лексикон-грамматикон хицæндзинæдтæ;
- фонетикон, дзырдарæзтон, лексикон æмæ морфологион æвзæрстыты фæтк;
- ныхасы хæйтты синтаксисон хæстæ;
- рацыд орфографион æмæ пунктуацион æгъдæуттæ.

Скъоладзаутæ хъуамæ арæхсой:

- хъæлæсон æмæ æмхъæлæсон мыртæ раст дзурынмæ;

- дзырдтæ æмæ дзырдты къордтыл цавд æвæрынмæ;
- дзырдты комкоммæ æмæ ахæсгæ нысаниуджытæ кæрæ-
дзийæ ыртасынмæ æмæ сæ ныхасы пайда кæнынмæ;
- 2—4 адаймаджы кæм уа, ахæм диалоджы архайынмæ;
- диалогон ныхасæй монологон ныхас аразынмæ;
- 8—10 хъуыдыйадæй текст аразынмæ æмæ йæ дзурынмæ;
- лæвæрд тексты мидис пъланы æххуысæй кæнæ æнæ уымæй
дзурынмæ;
- нывы мидисы тыххæй дзурын æмæ фыссынмæ, таурæгъон
ныхас æмæ æрфыстæй пайдагæнгæйæ;
- тексты мидисимæ баст фæрстытæн дзуапп дæттынмæ;
- текстæн хуымæтæг пълан аразынмæ æмæ йæ дзурынмæ;
- наукон, аивадон стильтæ бæрæг кæнынмæ;
- æртæ минуты бæрц цы текстмæ байхъусой, уый мидис æм-
барынмæ;
- къорд ног дзырды цы тексты уа, уый сæйраг мидис æмба-
рынмæ;
- прозаикон æмæ поэтикон тексттæ æмбаргæ каст кæнынмæ;
- сидæнимæ хъуыдыйæдтæ аразынмæ;
- комкоммæ ныхасимæ хъуыдыйæдтæ аразынмæ;
- рацыд æрфограммæтæ æмбарын кæнынмæ æмæ рæдыдтытæ
раст кæнынмæ;
- минутæ 90—100 дзырды кæсынмæ;
- хъусынгæнинаг, арфæйы ныхæстæ æмæ фыстæг фыссынмæ;
- нывмæ кæнæ фæрстытæм гæсгæ радзырд фыссынмæ;
- фонетикон, дзырдарæзтон, лексикон æмæ морфологион æв-
зæрст кæнынмæ;
- дзырдбаст æмæ хъуыдыйадæн синтаксисон æвзæрст кæнын-
мæ;
- лингвистикон дзырдурæттæй пайда кæнынмæ.

6-æм кълас

(къуыри — 2 сах., æдæппæт — 68 сах.)

I. Æвзаг æмæ ныхасы тыххæй зонындзинæдтæ

5-æм къласы рацыд æрмæг зæрдыл æрлæууын кæнын (5 сах.)

Фонетикæ. Мырты дих. Алфавит. Уæнг. Цавд. Дзырды фо-
нетикон æвзæрст.

Лексика. Дзырды лексикон нысаниуаг. Иунысаниуагон ама биранысаниуагон дзырдтæ. Синонимтæ. Антонимтæ. Омонимтæ.

Дзырдарæзт. Морфемикæйы амбарынад. Дзырдарæзт морфематæ. Амуидагон дзырдтæ. Вазыгджын дзырдтæ. Дзырды морфемон æвзæрст.

Морфологи. Номдар. Миногон. Нымæцон.

Номдары грамматикон æууæлтæ. Номдарты бирæон нымæц аразыны хицæндзинæдтæ.

Миногон куыд ныхасы хай. Миногоны бæрцбарæнтæ.

Нымæцон куыд ныхасы хай. Бæрцон ама рæнхъон нымæцонтæ.

Синтаксис. Синтаксисы сæйраг иуæгтæ: дзырdbаст ама хъуыдыйад. Хуымæтæг хъуыдыйад. Хъуыдыйады сæйраг уæнгтæ. Хъуыдыйады синтаксисон æвзæрст.

Текст. Текст хæйттыл дих кæнын. Ныхасы стильтæ.

Лексика ама фразеологи (5 сах.)

Аппæтадамон дзырдтæ. Бындурон ирон дзырдтæ. Андæр æвзæгтæй æрбайсгæ дзырдтæ. Диалектизмтæ. Профессионализмтæ. Архаизмтæ. Историизмтæ. Неологиизмтæ.

Фразеологи куыд æвзагзонынады хай. Фразеологион дзырdbастытæ. Фразеологион дзырдуат.

Лексикон æвзæрст.

Дзырдарæзт (6 сах.)

Дзырдарæзты сæйраг мадзæлттæ ирон æвзаджы. Вазыгджын дзырдтæ; сæ растфыссынад.

Дзырдарæзтон æвзæрст.

Морфологи (44 сах.)

Номдар (6 сах.)

Номдары тыххæй рацыд æрмæг зæрдыл æрлаууын кæнын. Номдарты дзырдарæзт фæсæфтуантæ *-дзинад-, -дон-, -ад-, -ыстон-, -он-* ама разæфтуантæ *æм-, дæл-, уæл-, мид-, раз-, фæс-*ы руаджы. Номдарты дзырдарæзт бындурмæ уыцы иу рæстæг разæфтуан ама фæсæфтуан æфтауыны руаджы. Номдарты

дзырдарæзт дзырдтæ (бындуртæ) кæрæдзимæ æфтауыны руаджы. Цыбыргонд вазыгджын дзырдтæ. Æндæр ныхасы хæйттæ номдары ролы (субстантиваци). Номдарты растфыссынад.

Номдары морфологион æвзæрст.

Миногон (6 сах.)

Миногоны тыххæй рацыд æрмæг зæрдыл æрлæууын кæнын. Миногонты дзырдарæзт фæсæфтуантæ *-æг-, -он-, -джын-, -ын-, -ыккон-, -гомау-* æмæ разæфтуантæ *æм-, æнæ-, æ-, æд-ы* руаджы. Миногонты дзырдарæзт дзырдтæ (бындуртæ) кæрæдзимæ æфтауыны руаджы. Миногонты дзырдарæзт бындурмæ уыцы иу рæстæг разæфтуан æмæ фæсæфтуан бафтауыны руаджы. Номдарты рахызт миногонтæм. Миногонты растфыссынад.

Миногоны морфологион æвзæрст.

Номдар, миногон æмæ нымæцонны фæлхатынад (1 сах.)

Нымæцон (7 сах.)

Нымæцонны тыххæй рацыд æрмæг зæрдыл æрлæууын кæнын. Дæсгæйттæй æмæ ссæдзгæйттæй нымæд. Нымæцонты арæзт (хуымæтæг, вазыгджын, амад). Дихон æмæ мурон нымæцонтæ. Нымæцонты тасындзæг. Нымæцонты растфыссынад.

Нымæцонны морфологион æвзæрст.

Номивæг (11 сах.)

Номивæджы тыххæй рацыд æрмæг зæрдыл æрлæууын кæнын. Номивджыты нысаниуæг æмæ сæ сæйраг грамматикон æууæлтæ. Номивджыты дих сæ амындмæ гæстæ. Номивджыты тасындзæг. Цæсгомон номивджыты æххæст æмæ цыбыр хуызтæ. Номивджыты растфыссынад.

Номивæджы морфологион æвзæрст.

Мивдисæг (14 сах.)

Мивдисæджы тыххæй рацыд æрмæг зæрдыл æрлæууын кæнын. Хуымæтæг æмæ вазыгджын мивдисджытæ. Мивдисæджы æбæлвырд формæ. Мивдисæджы разæфтуантæ. Мивдисæджы хуызтæ (æххæст / æнæххæст). Мивдисæджы здæхæнтæ. Мивдисæджы ифтындзæг фæдзæхстон здæхæны. Мивдисджыты растфыссынад.

Мивдисæджы морфологион æвзæрст.

6-æм къласы рацыд æрмæг зæрдыл æрлæууын кæнын (8 сах.)

II. Коммуникативон арæхстдзинадтæ

Ныхасмæ хъусын æмæ йæ æмбарын

Текстмæ байхъусыны фæстæ фæрстытæн дзуæппытæ дæттын; тексты темæ æмæ сæйраг хъуыды бæрæг кæнын. Текстæн хуымæтæг æмæ вазыгджын пълан аразын. Лæвæрд сæргондмæ кæнæ тексты мидисмæ гæсгæ темæ бæрæг кæнын.

Дзурын. Диалогон ныхас

Диалог йæ райдайæнмæ гæсгæ кæронмæ хæццæ кæнын. Нывмæ гæсгæ, бæлвырд темæ кæнæ ситуацимæ гæсгæ диалог аразын. Диалоджы архайгæйæ, фæрсын, фарстæн дзуапп дæттын. Пайда кæнын салам дæттыны, фæндараст кæныны, арфæ кæныны, бузныг зæгъыны ныхæстæй; разыдзинад кæнæ æнæразыдзинад æвдисын. Текстмæ гæсгæ фæрстытæ дæттын, афтæмæй диалог аразын.

Дзурын. Монологон ныхас

Дзургæйæ (фысгæйæ) хъуыдытæ логикон æгъдауæй кæрæдзиуыл бæттын. Пъланмæ гæсгæ (кæнæ æнæ пъланæй) текст хи ныхæстæй дзурын. Текст йæ райдайæнмæ гæсгæ кæронмæ хæццæ кæнын. Бæлвырд темæтæм гæсгæ цыбыр хъусынгæнинагтæ цæттæ кæнын.

Тексты мидисмæ хи ахаст æвдисын; сæйраг архайæг (архайджытæн) характеристикæ дæттын. Нывмæ гæсгæ радзырд аразын. Хи цардæй ист цаутæ дзурын. Уроктæм эпиграфты хуызы цы æмбисæндтæ, цитатæтæ æмæ цыппарæнхъонтæ лæвæрд ис, уыдоны хъуыды æмбарын кæнын. Æрдзы фæзындты æрфыстытæ аразын. Диалогон ныхас монолоджы хуызы дзурын.

Кæсын

Текст аив æмæ раст хъæлæсы уагæй кæсын. Текст (диалог) цæсгæмттæм гæсгæ кæсын. Лæвæрд дæнцæгтæ кæсгæйæ, бæрæг кæнын, куыд æмæ цæмæн ивы хъæлæсы уаг. Дзуæппытæ текстæй ист дæнцæгтæй фидар кæнын. Текст хæйттыл дих кæнын. Текстæн сæргонд æвзарын кæнæ йæ æрхъуыды кæнын. Тексты ног информаци агурын. Тексты мидисмæ гæсгæ æмбисæндтæ æвзарын.

Фыссын

Аив æмæ æнæ рæдыдæй алыхуызон фæлтæрæнтæ æххæст кæнын. Дзырdbæстытæ æмæ хъуыдыйæдты алы хуызтæ аразын. Сочиненийæн æрмæг æмбырд кæнын. Диктант æмæ изложени фыссын. Лæвæрд темæ кæнæ нывмæ гæсгæ сочинени фыссын, хи цæстæнгас æвдистгæйæ. Доклад, реферат фыссын.

III. Сæйраг домæнтæ 6-æм къласы скъоладзауты зоньндзинæдтæ æмæ арæхстдзинæдтæм

Скъоладзаутæ хъуамæ зоной:

- 6-æм къласы ирон æвзаджы грамматикæйæ цы темæтæ са-хуыр кодтой, уыдонæн сæ сæйрагдæрты раиртæстытæ;
- ирон æвзаджы лексикæйы дих: æппæтадæмон дзырдтæ, бындурон ирон дзырдтæ æмæ æндæр æвзæгтæй æрбайсгæ дзырдтæ æ. æнд;
- дзырдарæзты сæйраг мадзæлттæ;
- номдартæ æмæ миногонты дзырдарæзт;
- вазыгджын дзырдтæ æмæ цыбыргонд вазыгджын дзырдты растфыссынад;
- ирон нымады хуызтæ;
- нымæцонты дих сæ арæзмæ æмæ сæ нысаниуæгмæ гæсгæ, сæ тасындзæг;
- номивджыты дих сæ нысаниуæгмæ æмæ сæ амындмæ гæсгæ, сæ тасындзæг;
- хуымæтæг æмæ вазыгджын мивдисджыты арæзт;
- мивдисæджы æбæлвырд формæ;
- мивдисæджы разæфтуантæ;
- мивдисджыты здæхæнтæ (иумæйаг æмбарынад); фæдзæхстон здæхæн;
- ирон æмæ дыгурон диалектты иуæй-иу лексикон-грамматикон хицæндзинæдтæ;
- рацыд ныхасы хæйтты растфыссынад;
- ныхасы хæйтты синтаксисон хæстæ.

Скъоладзаутæ хъуамæ арæхсой:

- дзырдтæ æмæ фразеологизмты алы хуызтæй пайда кæнынмæ;
- дзырдты орфограммæтæ агурын æмæ æмбарын кæнынмæ;
- цы орфограммæтæ сахуыр кодтой, уыдон зæрдыл даргæйæ, æнæ рæдыдæй дзырдуатон æмæ контролон диктанттæ, сочиненитæ æмæ изложенитæ фыссынмæ;

- текстæй (ныхасæй) хатдзæгтæ кæнынмæ;
- вазыгджын æмæ цыбыргонд вазыгджын дзырдтæ аразынмæ;
- дзырдтæ фонетикон, морфемон æмæ дзырдарæзтон æвзæрст кæнынмæ;
- рацыд ныхасы хæйттæ морфологион æвзæрст кæнынмæ;
- ирон нымады хуызтæй пайда кæнынмæ;
- нымæцонтæ æмæ номивджытæ тасындзæг кæнынмæ;
- мивдисджытæ фæдзæхстон здæхæны ифтындзæг кæнынмæ;
- мивдисæджы нырыккон афоны формæйæ ивгъуыд æмæ суинаг афонты бæсты пайда кæнынмæ;
- рацыд ныхасы хæйтты синтаксисон хæстæ бæрæг кæнынмæ;
- дзырdbæстытæ, хъуыдыйæдтæ, тексттæ аразынмæ;
- диалоджы архайынмæ;
- текст йæ райдайæнмæ гæстæ кæронмæ хæццæ кæнынмæ;
- текстæн йæ темæ æмæ йæ сæйраг хъуыды бæрæг кæнынмæ;
- тексты аивадон-нывгæнæн мадзæлттæ агурынмæ æмæ сæ пайда кæнынмæ;
- текст абзацтыл дих кæнынмæ;
- текстæн пълан аразынмæ;
- текст хи ныхæстæй дзурынмæ;
- докладтæ, рефераттæ æмæ цыбыр хъусынгæнинагтæ цæттæ кæнынмæ;
- цыбыр тексттæ ирон æвзагæй уырыссагмæ тæлмац кæнынмæ;
- алыхуызон грамматикон хъæзтыты архайынмæ;
- æрхæцæн нысæнттæ раст æвæрынмæ æмæ сæ æмбарын кæнынмæ;
- дзырдцæттæй пайда кæнынмæ.

7-æм кълас

(къуыри — 2 сах., æдæппæт — 68 сах.)

I. Æвзаг æмæ ныхасы тыххæй зонындзинæдтæ

Зындгонд адаймагты хъуыдытæ ирон æвзаджы тыххæй (1 сах.)

5–6-æм кълæсты рацыд æрмæг зæрдыл æрлæууын кæнын (5 сах.)

Ныхасы стильтæ æмæ хуызтæ. Цавд дзырдтæ æмæ дзырдты къордтыл. Ирон æвзаджы лексикайы сæйраг фæлтæртæ.

Ныхасы хæйттæ. Номдар. Миногон. Нымæцон. Номивæг. Мивдисæг.

Публицистикон стиль, йæ жанртæ, йе ’взагон хицæндзинæдтæ.

Морфологи (56 сах.) Мивдисæг (18 сах.)

Мивдисæджы тыххæй рацыд æрмæг зæрдыл æрлæууын кæнын. Цæугæ æмæ æдзæугæ мивдисджытæ. Мивдисджыты бындуртæ. Хъæлæсонтæ æмæ æмхъæлæсонты ивынад ивгъуыд афоны бындур (æ – а, у – ы, д – с, т – с, нд – с, нт – с, ндз – гъ, дз – гъ) æмæ сæ растфыссынад.

Мивдисæджы здæхæнтæ (æргомон, бæллиццаг, фæдзæхстон, бадзырдон). Сæ нысаниуджытæ. Мивдисæджы ифтындзæг бадзырдон здæхæны (суинаг афоны) æмæ бæллиццаг здæхæны (нырыккон, ивгъуыд æмæ суинаг афонты). Мивдисджыты дзырдарæст. Мивдисæджы вазыгджын формæтæ. Мивдисæджы æнæцæсгомон формæтæ æмæ æнæцæсгомон мивдисджытæ.

Мивдисæджы синтаксисон хæстæ. Мивдисджыты растфыссынад.

Миногми (5 сах.)

Миногми куыд мивдисæджы сæрмагонд æнæивгæ формæ; йæ иумæйаг нысаниуæг, йæ арæст (-æг-, -гæ-, -д-, -т-, -ст-, -ад-, -ыд-, -инаг-), йæ морфологион æууæлтæ æмæ синтаксисон хæстæ. Миногмиты афонтæ. Миногмиты рахызт номдартæ æмæ миногонтæм. Вазыгджын миногмиты растфыссынад.

Фæрссагми (4 сах.)

Фæрссагми куыд мивдисæджы сæрмагонд æнæивгæ формæ; йæ иумæйаг нысаниуæг, йæ морфологион æууæлтæ, йæ арæст (-гæ-, -гæйæ-; кæсгæ-кæсын) æмæ синтаксисон хæстæ. Æххæст æмæ æнæххæст хуызы фæрссагмитæ æмæ сæ арæст. Фæрссагмион здæхт. Къæдзыг æвæрыны æгъдауттæ хицæн фæрссагмитæ æмæ фæрссагмион здæхтытимæ. Фæрссагмиты растфыссынад.

Фæрсдзырд (9 сах.)

Фæрсдзырд куыд сæрмагонд ныхасы хай: йæ нысаниуæг, грамматикон æууæлтæ, йæ арæст æмæ синтаксисон хæстæ. Фæрсдзырдты дих сæ амындмæ гæсгæ. Фæрсдзырдты бæрцбарæнтæ. Фæрсдзырдты растфыссынад.

Æххуысгæнæг ныхасы хæйттæ Фæсæвæрд (4 сах.)

Æххуысгæнæг ныхасы хæйттæ зæрдыл æрлæууын кæнын. Фæсæвæрд куыд æххуысгæнæг ныхасы хай. Фæсæвæрдты нысаниуæг. Фæсæвæрдты бастдзинад, сæ разæй цы дзырдтæ вæййы, уыдонимæ. Фæсæвæрдты равзæрд. Фæсæвæрдты растфыссынад.

Разæвæрд (2 сах.)

Разæвæрд куыд æххуысгæнæг ныхасы хай. Разæвæрдты нысаниуæг. Разæвæрдты бастдзинад, сæ фæстæ цы дзырдтæ вæййы, уыдонимæ. Разæвæрдты растфыссынад.

Бæттæг (6 сах.)

Бæттæг куыд æххуысгæнæг ныхасы хай. Бæттæгты нысаниуæг. Хуымæтæг æмæ вазыгджын бæттæгтæ. Вазыгджын бæттæгты растфыссынад. Бабæтгæ бастдзинады бæттæгтæ хуымæтæг æмæ бабæтгæвазыгджын хъуыдыйæдты. Домгæ бастдзинады бæттæгтæ домгæвазыгджын хъуыдыйады.

Хайыг (6 сах.)

Хайыг куыд æххуысгæнæг ныхасы хай. Хайыгты нысаниуæг. Сæ грамматикон миниуджытæ æмæ сæ арæст. Хайыгты дих сæ амындмæ гæсгæ. Хайыгты растфыссынад.

Æвастхъæр (2 сах.)

Æвастхъæр куыд æххуысгæнæг ныхасы хай. Æвастхъæрты нысаниуæг. Æвастхъæрты арæст. Æвастхъæрты растфыссынад. Къæдзыг æмæ хъæры нысан æвастхъæртимæ.

7-æм къласы рацыд æрмæг зæрдыл æрлæууын кæнын (6 сах.)

II. Коммуникативон арæхстдзинадтæ

Ныхасмæ хъусын æмæ йæ æмбарын

Текстæн сæргонд æвзарын. Рагагъоммæ сæргондмæ, лæвæрд дзырдтæм кæнæ нывтæм гæстæ тексты мидис бæрæг кæнын. Наукон-ахуырадон æмæ аивадон текстмæ хъусын, йæ мидис ын æмбарын. Текстæй сæйраг æмæ уæлæмхасæн хъусынгæнинагтæ æвзарын. Текст мидисджын хæйттыл дих кæнын æмæ сын сæргæндтæ æвзарын. Тексты сæйраг хъуыды иртасын. Тексты мидисмæ баст фæрстытæн дзуæппытæ дæттын. Тексты стиль æмæ ныхасы хуыз бæрæг кæнын. Тексты арæст (композици) бæрæг кæнын.

Дзурын. Диалогон ныхас

Диалогты, полилогты архайын: ныхасы темæ рæзын кæнын, иу кæнæ иннæ хъуыды дарддæр хæццæ кæнын, дзуапп æххæст кæнын, кæрæдзийы хъуыдытæн аргъ дæттын, алыхуызон æнкъарæнтæ æвдисын, хъæугæ информаци фехъусыны тыххæй фæрстытæ раст дæттын. Этикетон ныхæстæй пайда кæнын. Беседæйы (дискуссийы) архайын.

Дзурын. Монологон ныхас

Монологи алы хуызтæ аразын: æрдзы, цыртдзæвæны, æддаг бакасты æрфыст, характеристика-æрфыст, хъайтары цардæрфыст, монолог-радзырд æ. æнд. Монолог аразгæйæ, информаци логикон æгъдауæй раст æвдисын, хи цæстæнгас æргом кæнын. Информаци фæбæлвырддæр кæнын, исты ног факттæ æфтаугæйæ. Цыбыр хъусынгæнинагтæ аразын рацыд æрмæгмæ гæстæ. Тексты мидис цыбырæй дзурын, текст кæнæ пыланыл (лæвæрд кæнæ хиæрхъуыдыгонд) æнцойгæнгæйæ, кæнæ æнæ уымæй. Æхсæнадон-политикон фарсты фæдыл дзурын. Тексты мидисмæ, архайджытæм хи цæстæнгас æвдисын.

Кæсын

Кæсгæйæ, тексты сæйраг хъуыды бæрæг кæнын æмæ йæ текстæй ист дæнцæгтæй фидар кæнын. Текст мидисджын хæйттыл дих кæнын æмæ сын сæргæндтæ æвзарын. Фæрстытæн тексты дзуæппытæ арын. Хъæлæсы уагæй раст амонын хъуыдыйæдты хуызтæ зæгъды нысанмæ æмæ сæ эмоционалон æууæлтæм гæс-

гæ. Лæвæрд хъуыдыйæдты мидис тексты æрмæгмæ гæсгæ æргом кæнын. Тексты зонгæ æмæ æнæзонгæ информаци хицæн кæнын.

Фыссын

Хъуыдыйæдты алы хуызтæ аразын æмæ æмбарын кæнын. Тексты пълан фæрстытæй кæнæ таурæгъон хъуыдыйæдтæй аразын. Доклад, газетмæ цыбыр уацхъуыд бæлвырд темæйыл фыссын. Сочинени фысгæйæ, пайда кæнын ныхасы алы хуызтæй: æрфыст, тæрхæттæ æмæ таурæгъæй. Аивадон уацмысы архайæгæн характеристика дæттын. Æрдзы, нывы, цыртдзæвæны æрфыст кæнын. Текстæн конспект аразын. Æмбалмæ фыссын. Арфæйы фыстæг фыссын.

III. Сæйраг домæнтæ 7-æм къласы скъоладзауты зониндзинæдтæ æмæ арæхстдзинæдтæм

Скъоладзаутæ хъуамæ зоной:

- 7-æм къласы æвзагæй цы темæтæ сахуыр кодтой, уыдонæн сæ сæйрагдæрты раиртæстытæ;
- мивдисæджы здæхæнтæ æмæ афонтæ;
- миногми æмæ фæрссагми, сæ арæзт;
- фæрссагмион здæхт;
- фæрсдзырды нысаниуæг æмæ грамматикон æууæлтæ;
- æххуысгæнæг ныхасы хæйтты лексикон-грамматикон бæрæггæнæнтæ;
- разæвæрдтæ æмæ се 'мхуызон разæфтуантæ;
- бабæттæ æмæ домгæ бастдзинады бæттæгтæ, сæ хæстæ;
- синонимон бæттæгтæ;
- æмхуызон дзырдтæй загъд ныхасы хæйттæ кæрæдзийæ иртасын;
- алыхуызон ныхасы хæйттимæ баст цавды æгъдæуттæ;
- прон æмæ дыгурон диалектты иуæй-иу лексикон-грамматикон хицæндзинæдтæ.

Скъоладзаутæ хъуамæ арæхсой:

- дзырдты орфограммаы хуызтæ амонин æмæ раст кæнынмæ;
- аргъгæнæн-æнкъарæнджын, фæлгонцджын дзырдтæй тексты стиль æмæ жанрмæ гæсгæ пайда кæнынмæ;
- иу сæйраг уæнг (зæгъинаг) кæм вæййы, ахæм хуымæтæг

- хъуыдыйæдты мивдисæджы æнæцæсгомон формæтæ æмæ æнæцæсгомон мивдисджытæй пайда кæнынмæ;
- миногми номдар æмæ миногонæй иртасынмæ;
 - фæрссагми æмæ фæрссагмион здæхтытимæ хъуыдыйæдтæ аразынмæ;
 - хъуыдыйад фæрссагмион здæхтимæ синонимон домгæвазыгджын хъуыдыйадæй ивынмæ;
 - фæсæвæрдтæ, хайыгтæ æмæ бæттæгтæ се 'мхуызон (омонимон) ныхасы хæйттæй хицæн кæнынмæ;
 - хъуыдыйæдтæ хайыгтимæ раст кæсынмæ;
 - синонимон бæттæгтæ кæрæдзийæ ивынмæ;
 - диалогтæ, полилогты архайынмæ; этикетон ныхасæй пайда кæнынмæ;
 - монолоджы алы хуызтæ аразынмæ;
 - текст аразынмæ, йæ иу хай кæнæ текст æнæхъæнæй хи ныхæстæй дзурынмæ;
 - диктант, изложени, сочинени фыссынмæ, адæймаджы бакасты, æрдзы æрфыст кæнынмæ; фыстæг, тексты конспект, газетмæ уацхъуыд, арфæйы гæххæтт, автобиографи, хъайтары характеристика фыссынмæ;
 - ныхасы хæйтты синтаксисон хæстæ бæрæг кæнынмæ;
 - фонетикон, дзырдарæзтон, лексикон, морфологион, синтаксисон æвзæрст кæнынмæ.

8-æм кълас

(къуыри — 2 сах., æдæппæт — 68 сах.)

I. Æвзаг æмæ ныхасы тыххæй зонындзинæдтæ

5–7-æм кълæсты рацыд æрмæг зæрдыл æрлæууын кæнын (3 сах.)

Фонетикæ. Орфографи. Лексикæ. Дзырдарæзт. Морфологи. Синтаксис. Стылтæ.

Синтаксис. Пунктуаци Дзырдбаст (3 сах.)

Дзырдбасты тыххæй рацыд æрмæг фæлхат кæнын. Дзырдбæ-

стыты нысаниуэг. Домгæ бастдзинады хуызтæ дзырдбасты (æмарæзт, æфтыдад). Дзырдбасты хуызтæ сæйраг дзырды морфологион арæзмæ гæсгæ (мивдисæгон, номон, фæрсдзырдон).

Хуымæтæг хъуыдыйад (3 сах.)

Хъуыдыйады тыххæй зонинагтæ зæрдыл æрлæууын кæнын. Хъуыдыйады грамматикон бындур. Дзырдты рæнхъæвæрд хъуыдыйады. Хуымæтæг хъуыдыйады интонаци. Логикон цавд.

Хуымæтæг дывæрсыг хъуыдыйæдтæ Хъуыдыйады сæйраг уæнгтæ (7 сах.)

Сæйраты тыххæй æмбарынад зæрдыл æрлæууын кæнын. Сæйраты морфологион арæзт. Дзырдбастæй арæзт сæйрат.

Зæгъинаджы тыххæй æмбарынад зæрдыл æрлæууын кæнын. Хуымæтæг мивдисæгон зæгъинаг. Амад мивдисæгон зæгъинаг. Амад номон зæгъинаг. Тире сæйрат æмæ зæгъинаджы 'хсæн.

Хъуыдыйады фæрссаг уæнгтæ (8 сах.)

Фæрссаг уæнгты тыххæй зонинагтæ зæрдыл æрлæууын кæнын.

Æххæстгæнæн. Йæ нысаниуæg. Комкоммæ æмæ фæрссаг æххæстгæнæнтæ. Æххæстгæнæнты морфологион арæзт. Æххæстгæнæнты бастдзинад, цы дзырдтæ фæбæрæг кæнынц, уыдонимæ.

Бæрæггæнæн. Йæ нысаниуæg. Бæрæггæнæнты морфологион арæзт. Бæрæггæнæнты бастдзинад, цы дзырдтæ фæбæрæг кæнынц, уыдонимæ.

Æмхасæн куыд бæрæггæнæны хицæн хуыз. Æрхæцæн нысæнттæ æмхасæнимæ.

Фадатон дзырдтæ. Афоны, бынаты, архайды хуызы, æфсоны æмæ нысаны фадæттæ; сæ нысаниуæg. Фадатон дзырдты морфологион арæзт. Фадатон дзырдты бастдзинад, цы дзырдтæ фембарын кæнынц, уыдонимæ.

Иувæрсыг хъуыдыйæдтæ (9 сах.)

Иувæрсыг хъуыдыйæдты дыууæ къорды: бæлвырдцæсгомон, æбæлвырдцæсгомон, нумайагцæсгомон, æнаæцæсгомон хъуыдыйæдтæ; номхуындон хъуыдыйæдтæ.

Иувæрсыг æмæ дывæрсыг хъуыдыйæдты синоними.

Æнæххæст хъуыдыйæдтæ (2 сах.)

Æнæххæст хъуыдыйæдты арæзт. Æнæххæст хъуыдыйæдтæ диалог æмæ вазыгджын хъуыдыйæдты. Тире æнæххæст хъуыдыйæды.

Хъуыдыйады æмхуызон уæнгтæ (7 сах.)

Хъуыдыйады æмхуызон уæнгты тыххæй зонинагтæ зæрдыл æрлæууын кæнын. Бæттæгтæ æмæ интонацийæ, стæй ранымады хъæлæсы уагæй баст хъуыдыйады æмхуызон уæнгтæ.

Æмхуызон æмæ алыхуызон бæрæггæнæнтæ. Æрхæцæн нысæнттæ хъуыдыйады æмхуызон уæнгтимæ. Æмхуызон уæнгтæ иугæнæг дзырдтæ. Дыстæлф æмæ тире хъуыдыйады æмхуызон уæнгтæ иугæнæг дзырдтимæ.

Сидæнтæ, бавæргæ дзырдтæ æмæ æвастхъæртæ (8 сах.)

Сидæны тыххæй æмбарынад зæрдыл æрлæууын кæнын. Сидæны бынат хъуыдыйады. Æрхæцæн нысæнттæ сидæнтимæ. Бавæргæ дзырдтæ æмæ хъуыдыйæдтæ. Бахæстгæ арæзтытæ. Æвастхъæртæ. Æрхæцæн нысæнттæ сидæнтимæ, бавæргæ дзырдтæ æмæ хъуыдыйæдтимæ, бахæстгæ арæзтытимæ. Иутай æмæ æмкбай æрхæцæн нысæнттæ.

Хъуыдыйады иртæстгонд уæнгтæ (7 сах.)

Хъуыдыйады иртæстгонд уæнгты тыххæй æмбарынад. Иртæстгонд бæрæггæнæнтæ æмæ æмхасæнтæ. Иртæстгонд фадатон дзырдтæ.

Æрхæцæн нысæнттæ хъуыдыйады иртæстгонд бæрæггæнæнтæ, æмхасæнтæ æмæ фадатон дзырдтимæ.

Комкоммæ æмæ фæрссаг ныхас (7 сах.)

Комкоммæ ныхасы æмæ диалоджы тыххæй рацыд æрмæг зæрдыл æрлæууын кæнын. Искæй ныхас зæгъыны фæрæзтæ. Фæрссаг ныхасы тыххæй æмбарынад. Æрхæцæн нысæнттæ хъуыдыйады комкоммæ æмæ фæрссаг ныхасимæ. Цитатæ. Диалог. Æрхæцæн нысæнттæ цитатæ æмæ диалогимæ.

8-æм къласы рацыд æрмæг зæрдыл æрлæууын кæнын æмæ ныффидар кæнын (4 сах.)

II. Коммуникативон арæхстдзинадтæ

Ныхасмæ хъусын æмæ йæ æмбарын

Текстæн сæргонд дæттын. Тексты стиль бæрæг кæнын. Тексты мидис фæрстытæм гæсгæ æвзарын. Хи ныхæстæй йæ дзурын. Тексты ныхасы хуыз иртасын. Текстæн лингвистикон анализ кæнын. Аргъ кæнын скъоладзауты дзуæппытæн; дзуапп дæттын тексты мидисимæ баст фæрстытæн.

Дзурын. Диалогон ныхас.

Диалоджы архайын, дзурагмæ хъусын, йæ ныхас ын æмбарын, дзуапп ын дæттын. Ныхасæмбалæн афоныл æмæ хъæугæ дзуапп дæттын. Ныхасы архайын æмæ йæ кæронмæ хæццæ кæнын.

Дзурын. Монологон ныхас

Исты темæмæ гæсгæ хъуыдытæ, фæндтæ раст æмбарын кæнын. Аив æмæ хъуыдыджын ныхас кæнын. Текст хи ныхæстæй дзурын. Публицистикон раныхас райгуырæн зæххы историйы тыххæй кæнын. Ныхасы алы хуызтæй пайда кæнын адæймаджы æддаг бакасты, æрдзы æрфысты. Цыбыр хъусынгæнинаг аразын лингвистикон æрмæджы темæйыл.

Кæсын

Текст аив кæсын. Тексты сæйраг æмæ фæрссаг хъусынгæнинаг иртасын. Тексты хъæугæ информаци арын. Тексты стиль æмæ ныхасы хуыз бæрæг кæнын. Текст мидисон хæйттыл дих кæнын æмæ сын сæргæндтæ æвзарын. Фæрстытæн тексты дзуæппытæ арын. Текстыл æнцайгæйæ, хъуыдыйæдтæ кæронмæ хæццæ кæнын.

Фыссын

Фæрстытæн, фысгæйæ, дзуæппытæ дæттын. Хуымæтæг хъуыдыйæдтæй вазыгджын хъуыдыйæдтæ аразын. Иувæрсыг хъуыдыйæдтæн дывæрсыг синонимон хъуыдыйæдтæ фыссын. Лæвæрд темæмæ гæсгæ сочиненитæ фыссын. Цæттæ кæнын публицистикон уацмыстæ: уацхуыд, репортаж, цыртдзæвæны æрфыст æ. æнд. æмæ пайда кæнын æвзаджы алы фæрæзтæй (ирд дзырдтæй, темæ амонæг номдартæй, риторикон фæрстытæй, æмхуызон уæнгты рæнхъытæй æ. æнд.).

III. Сәйраг домәнтә 8-әм къласы скъоладзауты зонындзинәдтә әмә арәхстдзинәдтәм

Скъоладзаутә хъуамә зоной:

- 8-әм къласы әвзагәй цы темәтә сахуыр кодтой, уыдонән сә сәйрагдәртгы раиртәстытә;
- дзырдбасты нысаниуәг;
- домгә бастдзинады хуызтә дзырдбасты;
- дзырдбасты хуызтә сәйраг дзырды морфологион арәзмә гәсгә;
- дзырдты рәнхъәвәрд хъуыдыйады;
- хуымәтәг хъуыдыйады интонацион арәзт;
- сәйраг әмә фәрссаг уәнгты морфологион арәзт;
- зәгъинадгы хуызтә;
- фәрссаг уәнгты нысаниуджытә;
- иувәрсыг хъуыдыйәдты хуызтә әмә сә грамматикон әуу-әлтә;
- әнәххәст хъуыдыйәдты арәзт;
- хъуыдыйады әмхуызон уәнгты бастдзинады фәрәзтә әмә иугәнәг дзыртдә әмхуызон уәнгтимә;
- иртәстгонд уәнгты хуызтә;
- сидәнтә, бавәргә әмә бахәсгә арәзтытә;
- комкоммә әмә фәрссаг ныхасы арәзт;
- литературон ныхасы домәнтә;
- ирон әмә дыгурон диалектты иуәй-иу лексикон-грамматикон хицәндзинәдтә.
- пунктуацийы әгъдәуттә;
- тексты арәзт әмә хуызтә.

Скъоладзаутә хъуамә арәхсой:

- дзырдбәстытә әмә хъуыдыйәдтә (иувәрсыг әмә дывәрсыг) аразынмә;
- вазыгджынгонд хуымәтәг хъуыдыйәдтә аразынмә;
- хуымәтәг иувәрсыг әмә дывәрсыг хъуыдыйәдтә, хъуыдыйәдтә комкоммә ныхасимә синтаксисон әвзәрәст кәнынмә;
- ныхасы мидис әмә стильтәм гәсгә синтаксисон синонимтәй пайда кәнынмә;
- литературон нормәтә әххәст кәнынмә;
- вазыгджынгонд хуымәтәг хъуыдыйады әрхәцән нысәнтәг әвәрынмә;
- сәйрат әмә зәгъинадгы 'хсән, стәй әнәххәст хъуыдыйады тире әвәрынмә;

- хъуыдыйæдтæ цухгонд бæттæнтимæ раст хъæлæсы уагæй кæсынмæ;
- цы орфограммæтæ ахуыр кодтой, уыдон амонинмæ æмæ рæдыдтытæ раст кæнынмæ;
- текст, тексты хæйттæ, ныхас, ныхасы стильтæ æмæ ныхасы хуызтæ бæрæг кæнынмæ;
- литературон-критикон уацхъуыдаей (кæнæ стыр уацхъуыды хайæ) конспект æмæ тезистæ аразынмæ;
- таурæгъон текст æххæстæй кæнæ йæ цавæрдæр хæйттæ хи ныхæстæй дзурынмæ (фыссынмæ) бынаты кæнæ исты цырт-дзæвæны æрфыстимæ;
- сочинени-æрфыст фыссынмæ;
- сочиненитæ публицистикон темæтыл фыссынмæ, хи хъуыдытæ, цæстæнгас дзы æвдисгæйæ;
- фонетикон, дзырдарæзтон, лексикон, морфологион, синтаксисон æвзæрст кæнынмæ;
- дзырдуæттимæ кусынмæ.

9-æм кълас

(къуыри — 2 сах., æдæппæт — 68 сах.)

I. Æвзаг æмæ ныхасы тыххæй зонындзинæдтæ

5—8-æм кълæсты синтаксисы тыххæй рацыд æрмæг зæрдыл æрлæууын кæнын (6 сах.)

Дзырdbаст. Хуымæтæг хъуыдыйад. Хъуыдыйады уæнгтæ. Хъуыдыйæдтæ сидæнтимæ, бавæргæ дзырдтæ æмæ æвастхæртимæ. Бæттæгтæ хъуыдыйады æмхуызон уæнгтимæ. Вазыгджын хъуыдыйад. Бæттæгтæ вазыгджын хъуыдыйады. Текст. Ныхасы стильтæ.

Вазыгджын хъуыдыйæдтæ (1 сах.)

Бæттæгджын вазыгджын хъуыдыйæдтæ.

Бабæттæгвазыгджын хъуыдыйад (5 сах.)

Бабæттæгвазыгджын хъуыдыйад æмæ йæ хицæндзинæдтæ. Бабæттæгвазыгджын хъуыдыйæдтæ иугæнæг, ныхмæвæрды æмæ диxон бæттæгтимæ. Æрхæцæн нысæнттæ бабæттæгвазыгджын хъуыдыйæдты.

Домгæвазыгджын хъуыдыйад (21 сах.)

Домгæвазыгджын хъуыдыйад æмæ йæ хицæндзинаедтæ. Сæйраг æмæ уæлæмхæст хъуыдыйæдтæ. Уæлæмхæст хъуыдыйæдты сæйраг хуызтæ. Бæттæгтæ æмæ бæттæг дзырдтæ уæлæмхæст хъуыдыйады. Амонæн (номивæгон) дзырдтæ сæйраг хъуыдыйады. Домгæвазыгджын хъуыдыйæдтæ къорд уæлæмхæст хъуыдыйæдтимæ (æмхуызон æмдомгæ, алыхуызон æмдомгæ æмæ къæпхæны уæлæмхæст). Æрхæцæн нысæнттæ домгæвазыгджын хъуыдыйæдты.

Æнæбæттæг вазыгджын хъуыдыйад (6 сах.)

Æнæбæттæг вазыгджын хъуыдыйад æмæ йæ хицæндзинаедтæ. Æнæбæттæг вазыгджын хъуыдыйады хæйтты ахаст кæрæдзимæ сæ хъуыды æмæ хъæлæсы уагмæ гæсгæ. Æрхæцæн нысæнттæ æнæбæттæг вазыгджын хъуыдыйæдты.

Вазыгджын хъуыдыйæдтæ алыхуызон бастдзинаедтимæ: бæттæгты руаджы æмæ æнæ бæттæгтæй (5 сах.)

Алыхуызон бастдзинаедтæ цы вазыгджын хъуыдыйæдты æмбæлы, уыдоны хуызтæ, æмæ æрхæцæн нысæнттæ ахæм хъуыдыйæдты.

Стилистика (14 сах.)

Официалон-хъуыддагон, наукон, публицистикон æмæ дзургæ ныхасы стильтæ; се 'взагон арæзт. Аив литературон стиль, йæ хицæндзинад иннæ стильтæй. Лексикон, фразеологион æмæ грамматикон синонимтæ. Сæйраг домæнтæ дзургæ æмæ фысгæ ныхасмæ: мидисджын уæвын, логикон æгъдауæй раст уæвын, литературон æвзаджы нормæтæн дзуапп дæттын; аивадон-нывгæнæн æмæ æндæр лексикон-грамматикон, стилистикон фæрæзтæй хъæздыг уæвын. Æвзаджы сыгъдæгдзинад.

Æвзаджы тыххæй иумæйаг зонинагтæ (7 сах.)

Æвзаджы ахадындзинад æхсæнадон царды. Æвзаджы рæзты бастдзинад æхсæнады рæзтимæ.

Иумæйаг æмбарынад æвзæгты хæстæгдзинады тыххæй. Ирон æвзаджы бынат иннæ æвзæгты 'хсæн. Ирон æвзаджы диалекттæ æмæ ныхасыздæхтытæ. Литературон æвзаг ирон диалекты бындурыл. Литературон æвзаг дыгурон диалекты бындурыл. Литера-

турон æвзаг æмæ диалекттæ, ныхасыздæхтыты ахастдзинæдтæ. Ирон æвзаджы рæст. Ирон æвзагзонынады историйæ. Ирон æвзагзонынады зынгæ ахуыргæндтæ.

9-æм къласы рацыд æрмæг зæрдыл æрлæууын кæнын (3 сах.)

II. Коммуникативон арæхстдзинæдтæ

Ныхасмæ хъусын æмæ йæ æмбарын

Тексты стиль æмæ ныхасы хуыз бæрæг кæнын. Тексты мидис фæрстытæм гæсгæ æвзарын. Тексты диалект кæнæ ныхасыздæхтæй ист дзырдтæ амонин. Текстмæ гæсгæ ирон æмæ дыгурон диалектты хицæндзинæдтæ иртасын. Иу диалекты дзырдтæ иннæ диалекты дзырдтæй ивын.

Дзурын. Диалогон ныхас

Диалоджы архайгæйæ, домæн, бардзырд, лæгъстæ, курдит, цин кæнæ хъыг æвдисын. Арфæ кæнын æмæ хатыр курыны ныхæстæй пайда кæнын. Искæй хъуыды, диалоджы архайгæйæ, дарддæр хæццæ кæнын, æххæст кæнын. Хъæугæ информаци райсыны тыххæй фæрстытæ дæттын. Фæрстытæн æххæст дзуапп дæттын. Искæй ныхас æгъдауыл цыбыр кæнын. Ныхасæмбалы цымыдис кæнын фæрстыты æххуысæй. Пайда кæнын стереотипон æвзагон мадзæлттæй.

Дзурын. Монологон ныхас

Тексты (ныхасы) хъуыды æмбарын кæнын, бæлвырд кæнын. Информаци логикон æгъдауæй раст æвдисын. Ныхасы темæ, стиль бæлвырд кæнын. Ныхасы алы хуызтæй пайда кæнын. Хатдзæгтæ кæнын исты темæйы фæдыл. Ныхасы пайда кæнын аивадон мадзæлттæй æмæ æндæр стилистикон фæрæзтæй. Мивдисæджы алы формæтæй, фарстон æмæ разæнгардгæнæн хъуыдыйæдтæй хъуыды аразын æмæ дзурын. Æнкъарæнтæ æвдисæг лексикон-грамматикон мадзæлттæй пайда кæнын. Комкоммæ ныхас фæрссаг ныхасæй ивын. Литературон æмæ стилистикон нормæты домæнтæм гæсгæ ныхас аразын. Тексты æвзаджы хицæндзинæдтæ амонин. Стыльты миниуджытæ бæрæг кæнын.

Кæсын

Æмбæлгæ хъæлæсы уагæй кæсын текст (аивадон, наукон, официалон), хъуыдыйæдтæ. Тексты мидисимæ баст фæрстытæ дæттын. Тексты сæйраг æмæ фæрссаг информаци иртасын. Тексты хъæутæ информаци арын. Текстыл æнцойгæнгæ, хъуыдыйæдтæ кæронмæ хæццæ кæнын.

Фыссын

Лæвæрд дзырдтæм гæсгæ хъуыдыйæдтæ кæнæ текст аразын. Иувæрсыг хъуыдыйæдтæн дывæрсыг синонимон хъуыдыйæдтæ фыссын. Лæвæрд темæмæ гæсгæ сочиненитæ фыссын. Текст фыссын лæвæрд темæ æмæ пыланмæ гæсгæ. Тексты æвзаджы арæст амонин. Текстæн пылан аразын, хицæн хæйттыл æй дих кæнын. Текст ног хъусынгæнинагæй æххæст кæнын. Вазыгджын хъуыдыйæдты алы хуызтæ аразын. Реферат, доклад, хъусынгæнинаг, интервью, гыццыл сочинени, доклад, рецензи фыссын.

III. Сæйраг домæнтæ 9-æм къласы скъоладзауты зониндзинадтæ æмæ арæхстдзинадтæм

Скъоладзаутæ хъуамæ зной:

- 9-æм къласы æвзагæй цы темæтæ сахуыр кодтой, уыдонæн сæ сæйрагдæрты раиртæстытæ;
- орфограммæты хуызтæ;
- бабæтгæ æмæ домгæ бастдзинады хуызтæ;
- вазыгджын хъуыдыйæдты хуызтæ æмæ арæст;
- стилистикæйы æмбарынадтæ;
- тексты хуызтæ æмæ ныхасы стильтæ;
- дзургæ æмæ фысгæ ныхасы хицæндзинадтæ;
- тексты арæст; стильтæ, се 'взагон миниуджытæ;
- æвзаджы тыххæй иумæйаг зонинагтæ;
- æрхæцæн нысантты хуызтæ æмæ се 'вæрыны æгъдæуттæ;
- прон æмæ дыгурон диалектты иуæй-иу лексикон-грамматикон хицæндзинадтæ.

Скъоладзаутæ хъуамæ арæхсой:

- вазыгджын хъуыдыйæдтæ аразынмæ;
- вазыгджынгонд хъуыдыйæдтæ аразынмæ;
- синтаксисон синонимтæй пайда кæнынмæ ныхасы стиль æмæ тексты мидисмæ гæсгæ;
- тексты хуыз, йæ хæйттæ æмæ стильмæ ахаст иртасынмæ;

- литературон æвзаджы нормæтæ бæрæг кæнынмæ;
- вазыгджын хъуыдыйадæ æрхæцæн нысæнттæ æмбарын кæнынмæ;
- вазыгджын хъуыдыйад раст хъæлæсы уагæй кæсынмæ;
- домгæвазыгджын хъуыдыйад, иртæстгонд уæнгтæ кæм уа, ахæм синонимон хуымæтæг хъуыдыйадæй ивынмæ;
- пунктуацион рæдыдтытыл кусынмæ;
- цы орфограммæтæ ахуыр кодтой, уыдон амонынмæ æмæ орфографион рæдыдтытæ раст кæнынмæ;
- ныхасы алыхуызон стильтæм гæстæ тексттæ аразынмæ;
- текст кæронмæ фыссынмæ;
- дыгурон диалектыл фыст текстты мидис æмбарын кæнынмæ;
- тексты стиль бæрæг кæнынмæ;
- текстæн конспект, тезистæ, рецензи фыссынмæ;
- литературон-критикон уацхъуыдаей (кæнæ стыр уацхъуыды хайæ) конспект æмæ тезистæ аразынмæ;
- сочинения фыссынмæ публицистикон темæйыл;
- хъуыддаджы гæххæттытæ (курдиат, автобиографи, суагъæ) фыссынмæ;
- сочиненийы мидис æмæ æвзаг хуыздæр кæнынмæ;
- диалогтæ аразынмæ;
- тексты алыхуызон рæдыдтытæ агурынмæ æмæ сæ раст кæнынмæ.
- фонетикон, дзырдарæзтон, лексикон, морфологион, синтаксисон æвзæрст кæнынмæ.

10-æм кълас

(къуыри — 1 сах., æдæппæт — 34 сах.)

I. Æвзаг æмæ ныхасы тыххæй зонындзинæдтæ Фонетикæ. Орфоэпи (4 сах.)

Мыртæ æмæ дамгъæты бастдзинад. Дыууæ нысанæй амынд мыртæ. Раулафтон æмæ æнæраулафтон æвиппайдон æзылангон æмхъæлæсон мыртæ (*к, н, т, ч*). Раулафт бæрæггæнæг дамгъæ *гъ*. Иу дамгъæйы фæлхаткæнынад. Тыхджын æмæ лæмæгъ хъæлæсонтæ ирон æмæ дыгурон æвзæгты. Æмхъæлæсон мыртæ *дз*,

ц, з, с-йы растдзурынад ирон литературон æмæ дыгурон литературон æвзæгты. Уырыссаг æмхъæлæсонтæ æмæ хъæлæсонты растдзурынад æрбайсгæ дзырдты.

Æмхъæлæсон æмæ хъæлæсон мырты ивддзинæдтæ. Уæнг. Цавд. Цавды æгъдæуттæ. Акцентуалон къордтæ.

Фонетикон æвзæрст.

Орфографи. Орфограммæ. Орфографийы принциптæ (1 сах.)

Орфограммæ. Орфографийы принциптæ. Орфографион æгъдæуттæ.

Орфографион æвзæрст.

Лексикаæ (11 сах.)

Лексикаæ. Дзырдты бастдзинад сæ кæрæдзинимæ сæ мидисмæ гæсгæ. Лексикон бастдзинæдты фæрæзтæ текстты хъуыдыйæдты 'хсæн. Дзырдты лексикон нысаниуæг. Дзырдты тематикон къордтæ. Иунысаниуæгон æмæ бирæнысаниуæгон дзырдтæ. Метафорæ. Метоними. Омонимтæ. Синонимтæ. Градаци. Антонимтæ. Антитезæ. Оксюморон. Æрбайсгæ дзырдтæ. Диалектизмтæ. Сæрмагонд лексикаæ: терминтæ æмæ профессионализмтæ. Зæронд дзырдтæ æмæ неологизмтæ.

Лексикон æвзæрст.

Фразеологи (2 сах.)

Уæгъдибар æмæ æнæуæгъдибар (æнгом æмæ æнæдихгæнгæ) дзырdbæстытæ. Фразеологион синонимтæ, антонимтæ æмæ омонимтæ.

Литературон æвзаг æмæ йæ нормæтæ (1 сах.)

Литературон æвзаг. Литературон æвзаджы нормæтæ. Нормæйы кодификаци.

Стилистикаæ æмæ ныхасы культурæ (4 сах.)

Стилистикаæ æмæ ныхасы культурæ. Стилистикон нысаниуæг. Стилистикон нормæ. Ирон лексикаæ æмæ фразеологийы стилистикон миниуджытæ. Дзырдты стилистикон дихкæнынад. Иумæйаг-литературон дзырдтæ. Чиныгон дзырдтæ. Дзургæ ныхасы лек-

сикæ. Фразеологион нуæгты стилистикон дихкæнынад. Дзырдты æнкъарæнджын-экспрессивон нысаниуæг. Фæлгонцджын дзырдтæ. Эпитет.

Стилистикон æвзæрст.

Этикетон ныхас (1 сах.)

Этикетон ныхас, йæ арæст æмæ хæстæ. Этикетон формулæтæ официалон æмæ æнæофициалон уавæрты: арфæ кæнын, салам дæттын, зонгæ кæнын, хабæрттæй æмæ æнæниздзинадæй фæрсын, курдиаты, хатыр курыны æмæ рæвдауæн ныхæстæ; хистæримæ, ныййарджытимæ, сывæллæттимæ ныхас.

Дзырдарæст. Морфемикæ (1 сах.)

Дзырдарæст куыд æвзагзонынады хай. Морфемикæ. Морфемæты хуызтæ. Бирæнысаниуæгон æмæ омонимон морфемæтæ. Дзырдтæ аразыны хуызтæ. Ахадгæ, æнæахадгæ æмæ чысылахадгæ дзырдарæстæн фæрæстæ. Предметы æнæххæст кæнæ лæмæгъгонд æууæл чи нысан кæны, миногонты ахæм фæсæфтуантæ. Морфемæты стилистикон æууæлтæ.

Морфемон æвзæрст.

Морфологи (9 сах.)

Ныхасы хæйттæ ирон æвзаджы. Сæрмагонд ныхасы хæйтты грамматикон категоритæ. Хауæнты нысаниуджытæ. Хауæнты хуызтæ ирон æмæ дыгурон литературон æвзагты. Мивдисæг. Мивдисæджы грамматикон категоритæ. Мивдисæджы формæты ивынад. Миногми æмæ фæрссагми. Мивдисæджы бындуртæ. Мивдисæджы разæфтуантæ. Мивдисæджы афонтæ æмæ здæхæнты нысаниуджытæ. Æххуысгæнæг ныхасы хæйттæ. Бæттæгтæ. Хайыгтæ. Разæвæрдтæ æмæ фæсæвæрдтæ. Æвастхæртæ. Мырфæзмæн дзырдтæ.

Морфологион æвзæрст.

10-æм къласы, алыхуызон темæтæ ахуыргæнгæйæ, фæлхатгонд цауынц орфографи, орфоэпи, лексикæ, морфологи, синтаксис æмæ пунктуациимæ баст фæрстытæ.

Орфографи. Дзырдты растфыссынад разæфтуан *ны*-имæ. Бирæон нымæц аразынимæ баст орфограммæтæ. Мивдисджы-

ты растфыссынад разæфтуантимæ. Ивгъуыд афоны мивдисджыты растфыссынад. Фонетикон ивддзинаedtæ мивдисæджы ивгъуыд афоны бындуры. Дзырдты растфыссынад фæсæфтуантæ -аг- æмæ -æг-ы разæй. Дефис æвæрыны æгъдауттæ. Дывæргонд æмхæлæсонты растфыссынад. Вазыгджын дзырдты растфыссынад. Хайыгтæ æмæ фæсæвæрдты растфыссынад. Географион нæмтты растфыссынад гуырынон хауæны æвæрдæй. Зылангон æмæ азылангон æмхæлæсонты растфыссынад.

Синтаксис. Дзырдбаст. Хуымæтæг æмæ вазыгджын хъуыдыйæдтæ. Хъуыдыйады æмхуызон уæнгтæ æмæ иугæнæг дзырдтæ семæ. Иртæстгонд уæнгтæ, бавæргæ æмæ бахæсгæ арæзтытæ. Иувæрсыг æмæ дывæрсыг хъуыдыйæдтæ. Комкоммæ æмæ фæрссаг ныхас. Хъуыдыйады сæйраг æмæ фæрссаг уæнгтæ. Текст, йæ арæст, йæ хæйттæ бæттыны лексикон-грамматикон фæрæзтæ. Синтаксисон æвзæрст.

Пунктуаци. Æрхæцæн нысæнттæ хуымæтæг æмæ вазыгджын хъуыдыйæдты, комкоммæ ныхасы, диалоджы, хъуыдыйады цитатæимæ.

II. Коммуникативон арæхстдзинаedtæ

Ныхасмæ хъусын æмæ йæ æмбарын

Диктормæ (ахуыргæнæгмæ) хъусын æмæ ахуыр кæнын литературон ныхас диалектон æмæ æндæр ныхасæй иртасын. Тексты темæ (дæлтемæтæ) æмæ идейæ, хъусгæйæ, бæрæг кæнын. Тексты хæйттæм хъусын æмæ сæ, дзургæйæ æмæ фысгæйæ, æмхæст текст аразын. Тексты темæ æмæ дæлтемæтимæ баст дзырдты къордтæ æмæ сæ бастдзинаedtæ бæрæг кæнын. Дзырдты нысаниуджытæ æмбарын кæнын. Ныхасмæ хъусгæйæ, иртасын стилистикон мадзæлттæ æмæ сæ хæстæ. Тексты аразæн хæйттæ æмæ сæ бастдзинады фæрæзтæ амонын. Дзургæ ныхас æмбарын, зонын æй цыбырæй æмæ æххæстæй дзурын.

Дзурын. Диалогон ныхас

Фæрстытæ-дзуæппытæй æмæ репликаетæй пайда кæнын диалоджы. Домæн, бардзырд, лæгъстæ, курдиат, хъыг, цин æвдисын. Арфæ кæнын, хатыр курын. Фарстæн раст дзуапп æвзарын. Ныхас дарддæр хæццæ кæнын. Диалоджы стереотипон æвзагон мадзæлттæй пайда кæнын. Комкоммæ ныхасæй фæрс-

саг ныхас аразын. Этикетон ныхасы норматæ æххæст кæнын; паралингвистикон мадзæлттæй цы фидауы, уыдонæй пайда кæнын.

Дзурын. Монологон ныхас

Монологон ныхас аразын. Ныхасы темæ бæлвырд кæнын. Хъусынгæнинаг æххæстæй амонын. Хъæугæ хатдзæгтæ кæнын исты темæйы фæдыл. Быцæу ныхас аразынмæ арæхсын. Ныхасы пайда кæнын аивадон-нывгæнаен мадзæлттæй æмæ æндæр аргъгæнаен, æнкъарæнджын-экспрессивон, чиныгон æмæ дзургæ ныхасы стилистикон фæрæзтæй. Мивдисæджы алы формæтæй, фарстон æмæ разæнгардгæнаен хъуыдыйæдтæй хъуыды аразын æмæ зæгъынæн, стæй æнкъарæнтæ æвдисынæн пайда кæнын. Комкоммæ ныхас фæрссаг ныхасæй ивын. Литературон æмæ стилистикон нормæты домæнтæм гæсгæ ныхас аразын. Текстæн пълан аразын æмæ йæ хи ныхæстæй дзурын. Тексты æвзаджы хицæндзинадтæ амонын. Хи ныхасы рæдыдтытæ хъусын æмæ сæ раст кæнын. Хи цæстæнгас æвдисын зонын æцæгдзинады хабæрттæ æмæ фæзындтæм, адаймаг цы хъусы, уыны, уымæ. Ныхасы алы хуызтæ æмæ ныхасы стилтæй пайда кæнын æмæ сын сæ миниуджытæ бæрæг кæнын.

Кæсын

Æмбæлгæ хъæлæсы уагæй кæсын хъуыдыйæдтæ, текст (аивадон, наукон, официалон). Фæрстытæн тексты дзуæппытæ арын. Тексты темæ, сæйраг хъуыды æмæ йæ стиль амонын. Текстæн сæргонд хъуыды кæнын æмæ йæ мидисмæ фæрстытæ дæттын. Ныхасы хуыз бæрæг кæнын æмæ ивын. Ахуыргæнаен æмæ æндæр чингуыты кусыны амæлттæ зонын.

Фыссын

Хъуыдыйæдты алы хуызтæ аразын. Лæвæрд дзырдтæм гæсгæ хъуыдыйæдтæ кæнæ текст аразын. Алыхуызон стилтæ æмæ жанртæм ахæсгæ тексттæ хъуыды кæнын. Текст фыссын лæвæрд темæ æмæ пъланмæ гæсгæ. Тексты æвзаджы арæзт амонын. Текстæн пълан аразын, хицæн хæйттыл æй дих кæнын. Текст ног хъусынгæнинагæй æххæст кæнын. Текст йæ мидисмæ хæстæг, æвзæрст бынæттæ дзы кæнæ йæ цыбырæй фыссын. Реферат, доклад, хъусынгæнинаг, интервью, гыццыл сочинени, доклад, рецензи, арфæйы гæххæтт фыссын.

III. Сæйраг домæнтæ 10-æм къласы скъоладзауты зонындынаæдтæ æмæ арæхстдынæдтæм

Скъоладзаутæ хъуамæ зоной:

- хъæлæсон æмæ æмхъæлæсон мырты хицæндынаæдтæ, сæ растдзурынад;
- æрбайсгæ дзырдты растдзурынад;
- цавды æгъдæуттæ;
- дзырдтæ сæ мидисмæ, нысаниуджытæм æмæ тематикон къордтæм гæсгæ цавæртæ сты, уый;
- дзырдты семантикон æмæ стилистикон къордтæ;
- уæгъдибар æмæ æнауæгъдибар дзырdbæстытæ;
- фразеологион синонимтæ æмæ антонимтæ;
- фразеологион иуæгты стилистикон миниуджытæ;
- этикетон ныхасы формулæты тематикæ æмæ æвзагон арæзт;
- дзырды арæзт æмæ дзырдарæзæн мадзæлттæ;
- ныхасы хæйтты сæйраг грамматикон миниуджытæ;
- орфографион æмæ пунктуацион æгъдæуттæ;
- литературон æмæ диалектон ныхас;
- æмбарынаæдтæ: фысгæ æмæ дзургæ ныхас, ныхас кæныны сферæтæ, монолог æмæ диалог;
- диалогон ныхас монологон ныхасæй иртасын;
- литературон æмæ стилистикон нормæтæ;
- лексикон-грамматикон стилистикон мадзæлттæ;
- текстты хуызтæ;
- ныхасы стильтæ æмæ сæ 'взагон миниуджытæ;
- ирон æмæ дыгурон диалектты иуæй-иу лексикон-грамматикон хицæндынаæдтæ.

Скъоладзаутæ хъуамæ арæхсой:

- хъæлæсон æмæ æмхъæлæсон мыртæй сæ миниуджытæм гæсгæ пайда кæнынмæ;
- дзырдтæ æмæ дзырдты къордты цавд раст æвæрын æмæ дзурынмæ;
- дзырдтæ æмæ дзырdbæстыты алы хуызтæй ныхасы уавæрмæ гæсгæ пайда кæнынмæ;
- фразеологион здæхтытæй пайда кæнынмæ;
- алыхуызон дзырдарæзтон мадзæлтты фæрцы хъæугæ дзырдтæ аразынмæ;
- дзырдтæн сæ грамматикон формæтæ хынцгæйæ, дзырdbæстытæ, хъуыдыйæдтæ æмæ алыхуызон тексттæ аразынмæ;

- ныхасы темæ æмæ нысанмæ гæсгæ диалогтæ аразын æмæ сæ пайда кæнымæ;
- ныхасы æмæ æвзаджы стильтæ кæрæдзийæ хицæн кæнымæ;
- этикетон формулатæй ныхасы уавæрмæ гæсгæ пайда кæнымæ;
- фарстæн раст дзуапп æвзарынымæ;
- ныхас дарддæр хæццæ кæнымæ;
- диалоджы стереотипон æвзагон мадзæлттæй пайда кæнымæ;
- диалогон ныхасæй монологон ныхас аразынымæ;
- бæлвырд темæйæ быцæу ныхас аразынымæ;
- текст пунктуацийы æгъдæуттæм гæсгæ æвзарынымæ;
- литературон ныхас диалектон æмæ æндæр ныхасæй иртасынымæ;
- тексты темæ (дæлтемæтæ) æмæ идейæ бæрæг кæнымæ, пълан ын аразынымæ æмæ йæ уыцы пъланмæ гæсгæ фыссынымæ (дзурынымæ);
- тексты темæ æмæ дæлтемæтимæ баст дзырдты къордтæ амонынымæ;
- тексты цы стилистикон мадзæлттæ ис, уыдон иртасын æмæ сын сæ хæстæ æмбарын кæнымæ;
- дзырдтæ æмæ æнгом дзырdbæстытæй сæ лексикон, грамматикон æмæ стилистикон нысаниуджытæм гæсгæ пайда кæнымæ;
- тексттæ алыхуызон стильтæм гæсгæ аразынымæ;
- текст кæронмæ фыссынымæ, сæргонд ын хъуыды кæнымæ;
- рефераттæ, хъусынгæнинагтæ, докладтæ, гыццыл сочинитæ цæттæ кæнымæ;
- текст мидисджын хæйттыл дих кæнымæ;
- тексты мидисæй хатдзæгтæ кæнымæ;
- алыхуызон рæдыдтытæ раст кæнымæ;
- хуымæтæг æмæ вазыгджын хъуыдыйæдты, комкоммæ ныхасы æрхæцæн нысæнттæ раст æвæрынымæ;
- этикетон формулатæ æмæ æвзагон штамптæй ныхасы уавæрмæ гæсгæ пайда кæнымæ;
- алыхуызон æвзæрстытæ кæнымæ.

11-æм кълас

(къуыри — 1 сах., æдæппæт — 34 сах.)

I. Æвзаг æмæ ныхасы тыххæй зонындзинæдтæ 8—9-æм кълæсты синтаксисæй рацыд æрмæг зæрдыл æрлæууын кæнын (15 сах.)

Дзырдбаст. Хуымæтæг дывæрсыг хъуыдыйад. Иувæрсыг хъуыдыйæдтæ. Хъуыдыйады æмхуызон уæнгтæ. Æмхуызон уæнгтæ иугæнæг дзырдтæ. Хъуыдыйады иртæстгонд уæнгтæ. Бавæргæ æмæ бахæсгæ арæзтытæ. Сидæн. Вазыгджын хъуыдыйад. Бабæтгæвазыгджын хъуыдыйад. Бабæтгæ бастдзинады фæрæзтæ. Синтаксисон ахастытæ бабæтгæвазыгджын хъуыдыйады хæйтты 'хсæн. Домгæвазыгджын хъуыдыйад. Домгæ бастдзинады фæрæзтæ. Уæлæмхæст хъуыдыйæдты (предикативон хæйтты) хуызтæ. Æнæбæттæг вазыгджын хъуыдыйад.

Синтаксис (5 сах.)

Бирæхайон вазыгджын хъуыдыйæдтæ.

Искæй ныхас зæгъыны мадзæлттæ. Комкоммæ æмæ фæрссаг ныхас.

Цитатæ.

Стилистика (3 сах.)

Æвзаджы аивадон-нывгæнæн мадзæлттæ. Троптæ: эпитет, абарст, метафорæ, олицетворени, перифразæ, аллегории. Стилистикон фигурæтæ: антитезæ, параллелизм, градаци.

Текст (5 сах.)

Текст; йæ арæзт, йæ миниюджытæ. Вазыгджын синтаксисон æнæхъæн (ВСÆ); йæ арæзт æмæ семантикæ. Хъуыдыйæдтæ бæттыны лексикон-грамматикон фæрæзтæ вазыгджын синтаксисон æнæхъæны. Параллелон æмæ цагон бастдзинæдтæ ВСÆ.

Абзац. Абзацы арæзт, йæ хæстæ тексты.

Ныхасы хуызтæ (2 сах.)

Ныхасы хуызтæ. Таурæгъон ныхас. Æрфыст. Хи хъуыдыты загъд (тæрхæттæ). Ныхасы арæзт: экспозици, бабаст, архайды цыд, кульминаци, райхæлд, кæрон.

Ныхасы стильтæ (4 сах.)

Ныхасы стильтæ: официалон-хъуыддагон, наукон, публицистикон, дзургæ ныхасы. Стыльты лексикон-фразеологион, морфологион, синтаксисон миниуджытæ. Публицистикон жанртæ. Аивадон стиль; йе 'взагон хицæндзинæдтæ.

11-æм къласы, алыхуызон темæтæ ахуыргæнгæйæ, фæлхатгонд цæуынц орфографи, орфоэпи, лексикæ, морфологи æмæ пунктуацимæ баст фæрстытæ.

Фонетикæ. Дзырдты фонетикон æвзæрст. Ирон æмæ дыгурон æвзæгты фонетикон хицæндзинæдтæ.

Орфографи. Мивдисджыты ивгъуыд афоны цæсгомон формæты растфыссынад. Дывæргонд æмхъæлæсонты, æмхъæлæсонты къордты растфыссынад, вазыгджын дзырдты растфыссынад. Номдарты растфыссынад.

Лексикологи. Синонимтæ. Антонимтæ. Диалектон дзырдтæ. Бирæнысаниуæгон дзырдтæ. Комкоммæ æмæ ахæсгæ нысаниуджытæ. Терминтæ.

Дзырдарæзт. Дзырдарæзæг æмæ формæаразæг аффикстæ.

Морфологи. Ныхасы хæйтты æвзæрст.

Синтаксис. Ныхасы хæйтты синтаксисон хæстæ.

Пунктуаци. Æрхæцæн нысæнтты хуызтæ æмæ функцитæ. Æрхæцæн нысæнттæ хуымæтæг хъуыдыйады æмхуызон уæнгтимæ æмæ æмхуызон уæнгтæ иугæнæг дзырдтимæ. Æрхæцæн нысæнттæ хуымæтæг хъуыдыйады иртæстгонд уæнгтимæ, бавæргæ æмæ бахæсгæ арæзтытимæ, сидæнтимæ. Æрхæцæн нысæнттæ вазыгджын хъуыдыйæдты. Æрхæцæн нысæнттæ комкоммæ ныхасы, фæрссаг ныхасы, хъуыдыйады цитатæимæ.

II. Коммуникативон арæхстдзинæдтæ

Ныхасмæ хъусын æмæ йæ æмбарын

Тексты диалект кæнæ ныхасыздæхтæй ист дзырдтæ амонин. Текстмæ гæсгæ ирон æмæ дыгурон диалектты лексикон-грамматикон хицæндзинæдтæ irtасын. Иу диалекты дзырдтæ иннæ диалекты дзырдтæй ивын.

Дзурын. Диалогон ныхас

Диалоджы архайгәйә, фәдзәхст, бардзырд, уынаффә әвдисын. Әппәлын, фауын; цымыдисдинад, цин кәнә хыг әвдисын. Арфә кәнын, хатыр курын. Искәй хыуыды дарддәр хәццә кәнын, әххәст кәнын. Хәәугә информаци райсыны тыххәй фәрстытә дәттын. Фәрстытән тагъд дзуап дәттын. Искәй ныхас әгъдауыл цыбыр кәнын. Диалоджы архайгәйә, ныхасәмбәлттәм хыусын. Ныхасы темә ивын. Фәрстыты алы хуызтәй пайда кәнын. Фәрссаг ныхасәй комкоммә ныхас аразын.

Дзурын. Монологон ныхас

Цау, хабары тыххәй хыусын кәнын, хи цәстәнгас әвдисгәйә. Хыуыды әмбарын кәнын, бәлвырд кәнын. Хыусынгәнинаг логикон әгъдауәй раст әвдисын. Иумәйаг хатдзәгтә кәнын. Информаци бәлвыддәр кәнын, исты факттә сбәрәг кәнгәйә. Разыдзинад кәнә әнәразыдзинад әвдисын. Раст пайда кәнын аргыгәнән-әнкъарәнәджын дзырдтә әмә фразәтәй. Хыуыды равдисыны тыххәй синонимикон мадзәлттәй пайда кәнын. Комкоммә ныхасәй фәрссаг ныхас аразын. Ныхасы алы хуызты әмә ныхасы стильты миниуджытә бәрәг кәнын. Ныхасы алы хуызтәй пайда кәнын. Алы ныхасы стильтәй пайда кәнын.

Кәсын

Текстән сәргонд әвзарын. Текст хәйттыл дих кәнын. Фәрстытән тексты дзуәшпытә арын. Тексты мидисмә фәрстытә дәттын. Тексты сәйраг әмә фәрссаг информаци иртасын. Тексты темә әмә идея бәрәг кәнын. Текстән лексикон-фразеологион анализ кәнын. Тексты стиль бәрәг кәнын. Тексты аивадон-нывгәнән мадзәлттә арын. Тексты композици әвзарын. Тексты стиль ивын. Ныхасы хуыз иртасын әмә ивын. Тексты хәйттә кәрәдзи фәдыл раст әвәрын. Тексты лексикон-грамматикон анализ. Тексты стилистикон анализ.

Фыссын

Таурагъон хыуыдыйәдтәй фарстон әмә разәнгардгәнән хыуыдыйәдтә аразын. Дывәрсыг хыуыдыйәдтәй нувәрсыгтә аразын әмә иннәрдәм. Хуымәтәг хыуыдыйәдтәй вазыгджын хыуыдыйәдтә аразын. Ләвәрд схемәмә гәсгә хыуыдыйәдтә аразын. Текстән рецензи фыссын. Текстән пълан аразын. Конспект, тезистә, интервью, тексты (чыныджы) аннотаци, доклад фыссын. Газетмә цыбыр уац бәлвырд темәйыл фыссын. Пълан-

мæ гæсгæ уац фыссын. Сочинени-æрфыст, сочинени-тæрхон, портретон очерк, курдиат, характеристикæ фыссын. Фыстæг-таурæгъ, фыстæг-æрфыстыл кусын.

III. Сæйраг домæнтæ 11-æм къласы скъоладзауты зонындзинæдтæ æмæ арæхстдзинæдтæм

Скъоладзаутæ хъуамæ зоной:

- синтаксисы сæйраг иуæгтæ: дзырдбаст, хъуыдыйад (хуымæтæг æмæ вазыгджын), текст;
- иувæрсыг æмæ дывæрсыг хъуыдыйæдтæ, иувæрсыг хъуыдыйæдты хуызтæ, сæ грамматикон арæст, сæ функцитæ;
- хъуыдыйады æмхуызон уæнгтæ, бавæргæ æмæ бахæсгæ арæзтытæ, иртæстгонд уæнгтæ кæрæдзийæ иртасын;
- бабæттæ æмæ домгæ бастдзинады хуызтæ;
- вазыгджын хъуыдыйады арæст æмæ хуызтæ;
- комкоммæ æмæ фæрссаг ныхасы арæст;
- цитатæ;
- аивадон-нывгæнæн мадзæлттæ: троптæ æмæ стилистикон фигурæтæ;
- ныхасы хуызтæ æмæ ныхасы стильтæ, сæ арæст æмæ минниуджытæ;
- монологон ныхас;
- этикетон фразæтæ æмæ æвзагон штамптæ;
- диалектон æмæ ныхасыздæхтон хицæндзинæдтæ (лексикон, фонетикон æмæ грамматикон);
- ирон æмæ дыгурон диалектты иуæй-иу лексикон-грамматикон хицæндзинæдтæ;
- тексты арæст;
- æрхæцæн нысæнттæ æмæ сæ функцитæ;
- грамматикон æвзæрстыты хуызтæ.

Скъоладзаутæ хъуамæ арæхсой:

- диалогтæ райдайынмæ æмæ диалоджы архайынмæ;
- ныхас æгъдауыл аскъуыддзаг кæнынмæ, информаци иснынæн алы мадзæлттæй пайда кæнынмæ;
- хъуыды логикон æгъдауæй раст арæст фразæтæй æмбарын кæнынмæ;
- текстæй хатдзæг кæнынмæ;
- быцæу ныхас аразынмæ, этикетон фразæтæ æмæ æвзагон штамптæй пайда кæнынмæ;

- диалоджы мидис монологон ныхасы æвдисынмæ;
- текстмæ хъусгæйæ, диалекттæ æмæ ныхасыздæхты хицæндзинæдтæ амоньмæ;
- ирон диалекты алыхуызон ныхасыздæхтытыл æмæ дыгурон диалектыл фыст текстты мидис æмбарын кæнынмæ;
- дзырдтæ æмæ хъуыдыйæдты алы хуызтæ æвзарын æмæ сæ пайда кæнынмæ;
- тексты структурæ æмæ стиль ивынмæ;
- текстæн конспект, тезистæ, рецензи, аннотаци, пълан фысынмæ;
- алыхуызон сфæлдыстадон тексттæ фыссынмæ газетмæ: уац-хъусынгæниаг, портретон очерк, сочинени-æрфыст, сочинени-тæрхон; фыстæг-таурæгъ, фыстæг-æрфыст;
- ирон æвзаджы лексикон-грамматикон мадзæлттæй, уымæ аивадон-нывгæнæн фæрæзтæй дæр пайда кæнынмæ;
- хъуыддаджы гæххæттытæ фыссынмæ: автобиографи, курдиат, характеристика;
- текстæн лексикон-грамматикон, стилистикон, лексикон-фразеологион æмæ пунктуацион анализ кæнынмæ.

Ныхасы сферæтæ æмæ тематикæ 1–11-æм кълæсты

1-аг кълас

Скъола. 1 сентябрь — Зонындзинæдты бæрæгбон. Мæ фыццаг чиныг — «Абетæ». Нæхи цæттæ кæнæм скъоламæ. Кълас. Ахуыр-гæнæн дзауматæ. Сывæллæтты хъæзтытæ. Ранымæд.

Бинонтæ. Хæдзар. Хæдзары æгъдау. Цæлгæнæн. Уазæгдон. Сабиты уат.

Цæхæрадоны æмæ дыргъдоны. Дыргътæ æмæ халсартæ. Хæдзарон фос æмæ хæддаг цæраггойтæ. Уæладарæс æмæ къахыдарæс.

Æрдз. Æрдзы нывтæ æмæ афæдзы афонтæ. Мæйтæ. Къуырийы бонтæ. Боны фæтк.

Культурæ. Нæ райгуыраен бæстæ. Бæрæгбонтæ. Хи дарыны æгъдæуттæ.

2-аг кълас

Æхсæнад æмæ цардыуаг. Хи хорз дарыны æгъдæуттæ. Хистæртæм хъусын, æххуыс сын кæнын.

Æрдз. Æрдзы фæзындтæ афæдзы афонты. Цæрæгойты цардыуаг æмæ миниуджытæ.

Ахуырад æмæ фæллой. Скъолайы цардæй. Чиныгмæ уарзондзинад гуырын кæнын. Сывæллæтты хъæзтытæ афæдзы алы афонты. Куысты пайда.

3-аг кълас

Æхсæнад æмæ цардыуаг. Хи дарыны æгъдæуттæ. Хæлардзинады ахастдзинæдтæ. Æууæнкджын адæймаг.

Æрдз. Æрдзы фæзындтæ. Æрдзы хъæздыгдзинæдтæ. Адæймаджы ахаст æрдзмæ. Уæларвон дуне. Цæрæгойты цардыуаг.

Ахуырад æмæ фæллой. Скъоладзауты ахаст ахуырмæ. Фæллойы нысаниуæг. Скъоладзауты æххуыс хистæртæн.

Культурæ. Райгуырæн бæстæ. Ирыстони номдзыд лæгтæ. Мадæлон æвзаг.

4-æм кълас

Æхсæнад æмæ цардыуаг. Райгуырæн бæстæ. Хи дарыны æгъдæуттæ. Бæрæгбонтæ.

Æрдз. Афæдзы афонтæ. Æрдз нæ алфамбылай. Мæргътæ æмæ цæрæгойты миниуджытæ.

Ахуырад æмæ фæллой. Ахуырады ахадындзинад царды. Ирон адæмон сфæлдыстад. Хæдзары куыстытæ. Куыст — царды фæрæз.

5-æм кълас

Æхсæнад æмæ цардыуаг. Бинонты цардыуаг. Гуырæн бон. Бæрæгбонтæ. Ирон æгъдæуттæ: хистæр æмæ кæстæры, уазæг æмæ фысымы 'хсæн ахастытæ, хи дарыны уаг. Ды æмæ де 'мбæлттæ.

Æрдз. Нæ алыварс дуне. Адæймаг æмæ æрдз. Афæдзы афонтæ. Космосон тыгъдад.

Ахуырад æмæ фæллой. Ахуыры фыццаг бон. Каникулты рæстæг алы рæтты. Ахуыргæнæн чиныг. Боны фæтк. Скъолайы чиныгдон. Ахуыргæнæг æмæ скъоладзаутæ. Зындгонд ахуыргæндтæ.

Культурæ. Мадæлон æвзаг. Уырыссаг æвзаг. Ирон æмæ дунейы адæмты культурæ. Ныхасы этикет. Ирон адæмы дзургæ

сфæлдыстады уацмыстæ. Ирыстоны цытджын лæгтæ. Уæрæсейы хъæбатыртæ.

6-æм кълас

Æхсæнад æмæ цардыуаг. Улæфты рæстæг. Ирон æгъдæуттæ. Бæрæгбонтæ.

Æрдз. Æрдзы фæзындтæ. Æрдз æмæ адæймаг. Зайæгойты дуне. Ирыстоны хæхтæ æмæ цæугæдæттæ.

Ахуырад æмæ фæллой. Наукæ æмæ ахуырад. Ирыстоны истори. Зындгонд ахуыргæндтæ. Фæллойы ахадындзинад.

Культурæ. Мадæлон æвзаг. Адæймаджы удварны миннуджытæ. Къостайы цард æмæ сфæлдыстад.

7-æм кълас

Æхсæнад æмæ цардыуаг. Бинонты цардæй. Æмбæлтты 'хсæн ахастытæ. Кæстæртæ æмæ хистæрты ахастытæ. Бæрæгбонтæ. Дунейы диссæгтæ.

Æрдз. Уæрæсе, Кавказ æмæ æндæр бæстæты æрдзы хъæздыгдзинæдтæ.

Ахуырад æмæ фæллой. Скъоладзауты боны фæтк. Скъолайы бæрæгбонтæ. Каникултæ. Фæллойы ахадындзинад царды. Алыхуызон дæснийæдтæ.

Культурæ. Царциаты диссæгтæ. Ирыстоны рагон цардæй. Дунейы адæмты æвзæгтæ. Балц Къостайы номимæ баст бынæттæм.

Спорт æмæ Олимпиаг хъæзтытæ. Зындгонд ирыстойнаг спортсментæ. Спорт æмæ физкультурæйы ахадындзинад царды. Фыдыбæстæйы Стыр хæсты æфсæддон разамонджытæ æмæ хуымæтæг салдæттæ. Фыдыбæстæйы Стыр хæсты цыртдзæвæнтæ Ирыстоны.

8-æм кълас

Æхсæнад æмæ цардыуаг. Удварны хæзнатæ. Райгуырæн бæстæ. Ирон бæрæгбонтæ. Бинонты цардыуаг æмæ сæ ахастытæ.

Æрдз. Адæймаджы ахаст æрдзмæ. Афæдзы афонтæ. Мæргътæ æмæ цæраегойты цард. Ирыстоны кæмттæ.

Ахуырад æмæ фæллой. Ахуыры ахадындзинад. Скъоладзауты æхсæнадон куыст. Ахуыргæнæг æмæ скъоладзаутæ.

Культурæ. Æвзаг æмæ культурæ. Ирон адæмы æгъдæуттæ. Курдиат æмæ аивады тых. Ирыстоны историон цыртдзæвæнтæ.

9-æм кълас

Æхсæнад æмæ цардыуаг. Уæрæсе æмæ Ирыстон. Бæрæгбонтæ.

Æрдз. Ирыстоны æрдз. Цæрагойтæ æмæ зайагойтæ.

Културæ. Ирыстоны истори. Адамон-поэтикон сфæлдыстад. Мадæлон æвзаг. Ирон æгъдæуттæ. Ирон културæ. Ныхасы културæ.

10-æм кълас

Æхсæнад æмæ цардыуаг. Адаймаг æмæ æхсæнадон цард. Адаймагты къордты 'хсæн ахастытæ. Разамынд дæттыны сусæгдзинæдтæ. Æфсæддон намыс. Ирыстоны бану Уæрæсеимæ. Æндæр бæстæты цард.

Æрдз. Ирыстоны æрдзы хъæздыгдзинæдтæ.

Ахуырад æмæ фæллой. Ирон литературон æвзаджы равзæрд. Алыхуызон дæсныйæдтæ. Хосгæнæн кæрдæджытæ. Иуæй-иу куыстуæттæ.

Културæ. Ирон национ културæ: нывкæнынад, музыкалон аивад, киноаивад. Ирыстоны намысы лæгтæ.

Удварны хæзнатæ. Мадæлон æвзаг. Дунейыл хъуыстгонд сфæлдыстадон кусджытæ.

11-æм кълас

Æхсæнад æмæ цардыуаг. Ирыстоны паддзахадон арæст æмæ нысæнтæ. Ирыстоны рагон историйæ. Республикаейы социалон-экономикон уавæр. Фæсивæды проблемæтæ нæ заманы.

Æрдз. Зæххы къори. Анतिकон æмæ астауккаг æнусты ахуыргæндтæ Зæххы тыххæй. Адаймаг æмæ космос. Галактикаейы арæст. Анतिकон ахуыргæндтæ космосы тыххæй.

Ахуырад æмæ фæллой. Ахуырад Уæрæсейы æмæ æндæр бæстæты.

Цыбыр зонинæгтæ зындгонд ахуыргæндты тыххæй. Дунейы адамты æвзагтæ. Ирон æмæ дыгурон диалекттæ. Ирон æвзагзоннынады историйæ. Ирыстоны индустри.

Културæ. Дунейы адамты музыкалон културæ. Нырыкон музыкаейы стильтæ. Зындгонд музыканттæ æмæ музыкалон къордтæ.

Олимпиаг хъæзтытæ. Ирыстойнаг спортсментæ — олимпиаг чемпионтæ.

Къоста — Кавказы хъæбул. Нарты кадджытæ — ирон адаймаджы удварны кодекс.

Учебно-методическое издание

ПРОГРАММА ПО ОСЕТИНСКОМУ ЯЗЫКУ

для 1-11 классов

Составители:

Дзампаева Лариса, Дзасохова Фатима, Дзодзикова Заида,
Кокаева Лариса, Колиева Ирина, Кудзоева Анжела,
Моураова Марина, Пухаева Лариса, Саламова Лидия, Цопанова Рита

Художник *Т. Ф. Алипченкова*
Технический редактор *Б. Т. Бесаева*
Компьютерная верстка *Ю. О. Федорова*

Подписано в печать 30.01.14. Формат бумаги 60x84 $\frac{1}{16}$. Бум. офс. № 1. Гарн. шрифта «АЕ Kudrashov». Печать офсетная. Усл. п. л. 4,42. Уч. изд. л. 3,93. Тираж 500 экз. Заказ № 1674.

Отпечатано в полном соответствии с предоставленными диапозитивами в ОАО «ИПП им. В. А. Гассиева». 362021, г. Владикавказ, ул. Тельмана, 16.

ISBN 978-5-90179-45-7

